

ҚОЖАБЕРГЕН ЖЫРАУ

«БАБА ТІЛІ»

ISBN

«Жеті жарғы» және Қожаберген жырау»
қоғамдық қайырымдылық қоры

Құрастырушы-редакторы: Бекет Тұрғараев
Баспаға дайындаған: Социал Жұмабаев

«БАБА ТІЛІ»

Бет саны
Петропавл қаласы

Кітапқа жыраудың «Баба тілі» дастаны, өлеңдері
мен толғаулары жинақталды.

ISBN

Солтүстік Қазақстан облысы
«Жеті жарғы» және Қожаберген жырау»
қоғамдық қайырымдылық қоры.

Петропавл – 2009
Облыстық Баспа үйі.

«БАБА ТІЛ»

(дастаны)

Жаратқан ием пана боп
Тілекті әркез бере көр!
Біз сияқты ғаріптің
Көзінің жасын ие көр!

Жаңылдырмай жағымды,
Тілекті әр кез бере көр!
Біз секілді пәндаңның
Үніне құлақ түре көр!

Ел-жұртыма сәлемді
Ілтипатпен жолдайын.
Халайықтан қол үзген
Дарашыл сардар болмайын.

Жорық жасап біз көрдік,
Тау қоршаған Байкөлді.
Теңізбенен тең дерсің,
Суы терең сол көлді.

Жас шағымнан көп кездім,
Әр елдің тау-тас, даласын.
Серілікпен шарладым,
Қазан мен Кемер арасын.

Қолданатын дәрім-жыр,
Жазуға жанның жарасын.
Істерінен байқайсың,
Адамның ішкі аласын.

Әбілғазы сұлтанды,
Демесек те киесіз.
Оның жазған шежіресі,
Көрінді көзге жүйесіз.

Қысылғанда сол төре,
Паналаған қазаққа.
Жақсылығы үшін еліміз,
Ол шіркінге мазақ па?

Әбілғазы сұлтанды ел,
Деуші еді сарттың сардары.
Атамауы қазақты,
Күншілдіктің салдары.

Ұзақ етпей ғұмырын,
Жеткізген Алла қазасын.
Берген шығар құдайым,
Тәккаббардың жазасын.

Өштеспейміз өлгенмен,
Кешу еттік дегенмен.
Ұмытса да қазақты,
Төресін өзбек күндемен.

Әбілғазы баһадүр,
Атамай кеткен кезінде,
Ескермепті қазақты
Шежіресінің өзінде.

Біле тұра ол сұлтан,
Еске алмапты үш жүзді.
Соның үшін, жарандар,
Айтпақ болдым бұл сөзді.

Әбілғазы баһадүр,
Бар Түрікке бел емес.
Атамау қазақ хандығын,
Ғадылдікке жөн емес.

Айналайын, үш жүзім,
Әбілғазыға налыма!
Шежіресі бар елімнің, -
Қоймаспыз жатқа жалына.

Айналайын, қазағым,
Сөзінен сұлтан тосылма!
Баһадүр солай жазды деп,
Алданып оған қосылма!

Жазылмай атым қалды деп,
Шежіресін оқып шошынба!
Тарих сұрап кожадан,
Ерсілі-қарсылы жосылма!

Жазбады деп ол марқұм,
Айналмаспыз өзбекке.

Шежіреші көп қазақта,
От түсірме өзекке!
Шежіресін құрау елімнің
Алынған екен міндетке.

Бабадан қалған нұсқа бар,
Жатпаймыз түбін іздеп те.

Құралақан емеспіз,
Ертеден бар шежіре.
Қазақ деген есімнен,
Қоймас ешкім бездіре.

Рахыматымен Алланың,
Адамизат жоралған.
Арғы жағы Ғұн болып,
Түріктен көп ел таралған.

Есте жоқ ескі заманда,
Барша Түрік аманда.
Сол Түріктің ұрпағы,
Сармат, Сақ, Бақтұр, Парфан да.

Соғды жұрты бұлармен,
Бірге өскен аралас.
Төскейде басы қосылып,
Қойлары болған қоралас.

Тұран шыққан Түріктен,
Тұраннан сырт жау үріккен.
Дұшпаннан Тұрандар,
Қорғаған жерін ерлікпен.

Селжұқ, Өгіз, Құмандар,
Шыққан екен Тұраннан.
Қыпшақ, Қимақ барлығы,
Қолдау ап Түрік ұраннан.

Мұғал, Қырғыз, Татар да,
Шебері болып құралдың.
Заманында үшеуі,
Ерлері екен Тұранның.

Мұғал, Қырғыз, Татар да,
Кемеңгер екен айтулы.
Дұшпанын көрсе олардың,
Қабағы болған қатулы,

Осылар бас боп тұрғанда,
Ілінген жұрты қатарға.
Ұрпағы өсіп, ел болған,
Қырғыз бенен Татар да.

Өгіз Түрік жұртының,
Көсемі Алаш саналып.
Әулетінен Алаштың,
Аннас тархан жаралып.

Қыпшық, Қимақ елдері,
Өгізге ұрпақ саналған.
Соларға билік жүргізіп,
Бақжан батыр ту алған.

Башқұрт, Бақжан, Ұзақ пен
Созақ мерген бір туған.
Баһадүр болып төртеуі,
Бабаның жолын көп қуған.

Өгіз Түрік көсемі –
Аннастың бұлар баласы.
Тарихта солай жазылған,
Ешкімнің жоқ таласы.

Ортаншы ұлы Аннастың,
Ие боп Қазақ есімге.
Бақжанның аты өзгеріп,
Келген солай шешімге.

Қазақ деген атауға,
Ілескен үш жүз есімі
Бір жұрттың екі аты боп,
Тағдыры ерте шешілді,

Шыңғыс ханнан көп бұрын,
Қазақ пен үш жүз бар атау.
Сөзіме нан, жәмиғат,
Болмасын көңіл еш жадау.

Шыңғыс ханнан көп бұрын,
Алаша деген хан өткен.
Алашаның тұсында,
Дұшпанын Түрік тітіреткен.

Алаша хан көсем боп,
Тұранның жұртын көгерткен.
Барша қауым есен боп,
Түріктің елін гүлдеткен.

Алашаның даңқына
Шыңғыс та тең келмеген,

Алаша ханның қорымына,
Жошыны Шыңғыс жерлеген.

Алаша ханға табынып,
Аруағына бас иген.
Қанішер Шыңғыс жұмсарып,
Кесегін оның үш сүйген.

Кей шежіреші жазыпты,
Алаша ханды Алаш деп.
Бұл екеуі жайында,
Жүйріктерде талас көп.

Түріктің ханы Алаша,
Шыңғыстан бұрын өткені.
Ол туралы шежіре
Белгілі жұртқа жеткені.

Алаша ханның бейітін
Әмір Темір жаңғыртқан
Кесегі тозған жерлерін,
Қайтадан қалап, салдыртқан.

Тұран шыққан Түріктен,
Тұраннан дұшпан үріккен.
Заманында Тұрандар,
Қорғаған жерін ерлікпен.

Даланың ерке ұланы,
Бабамыз қазақ атанған.
Әр жүз үйге басшы боп,
Үш ұлы онан бата алған.

Қазақ, Ұзақ, Созақ пен
Башқұрт халқы Алаштан
Алтай мен Қазан арасын,
Мекен етіп жайғасқан.

Бұл төртеуі таза Алаш,
Сөз емес айтқан тосыннан.
Бұларға келіп кейіннен
Қырғыз бен Татар қосылған.

Алғашқы төрт Отанға,
Соңынан екеу бірлесіп,
Алтау болған сандары
Туыс болу жөн десіп.

Қырғыз бен татар жат емес,
Олар да Тұран баласы.
Осылайша құралған,
Алаштың алты баласы.

Қазақ, Ұзақ, Созақ пен
Башқұрт, Қырғыз, Татарлар
Бір қауым боп біріккен,
Білген болсың, жарандар.

Көз жетпейді, әлеумет,
Шынын айтсақ ескіге.
Қатасы болса, секпеңдер,
Қоймаңдар маған тепсіне.

Көсемінен бата алған,
Алты алаш боп аталған,
Нұсқа болып ұрпаққа
Бұрынғыдан хат қалған.

Алашқа жатқан алты алдің
Түпкі атасы Тұраннан.
Жаңылмаңдар, қазағым,
Алаш баба ұраннан!

Шығарып тастап кей надан
Башқұрттың ұлы Естекті.
Алаштың ұлы етіп жүр
Түрікпен мен өзбекті.

Бөтен емес Түрікпен:
Туыс қой арғы негізден,
Біз сияқты оның да
Шыққан тегі Өгізден.

Қазақпенен аталас,
Көршілес һәм баталас.
Хан жайлауда бірге боп,
Отырған елдер аралас.

Бұл жұрттардан азғана,
Сөз сөйлейін халайық.
Ұрпақтары жоқ деп оларды,
Ұмытқан болмас лайық.

Жалайыр, Найман, Қоңырат,
Меркіт, Қыпшак, Керейлер.

Өгіз Түрік халқынан,
Бөлініп шыққан жеке елдер.

Осы аталған алты тап,
Алса-дағы хандық ат.
Шыңғыс ханның кезінде,
Көңілдері болмай шат.

Біздің қазақ сияқты,
Олар да болған дербес ел.
Шыңғыс хан келіп шапқан соң,
Төгіліп қаны болған сел.

Бағынбағанын қырып сап,
Бағынғанын ғаскерге ап.
Батысқа Шыңғыс аттанған,
Өсуіне жұрттың тежеу сап.

Башқұрт, Қазақ, Ноғайда,
Алты елмен аттас ру бар.
Алайда олар халық емес,
Үлкенді-кішілі тайпалар.

Бұрынғы Керей халқымен,
Қазақтың Керейі бір емес.
Бір ел деп айту бұларды,
Білімді жанға жөн емес.

Аттас халық пен руды,
Шатастыру жарамас.
Шежірені қате айтсаң,
Сөзінді жұрт құндамас.

Бешенег, Бұлғар, Алаң да,
Жататын елдер Тұранға.
Жойылып кеткен осы елдер,
Шыңғыс хан келіп қырғанда.

Біріктірген Шыңғыс хан,
Қырғыз, Татар хандығын.
Көрсеткен екен тұсында,
Көрші елдерге жаулығын.

Кемерден бастап Шыңғыс хан,
Еділдей үлкен өзенге.
Дейінгі жерді алғанда,
Көңілін бөлмей өзгеге.

Өзінің халқы – Татарды,
Кенелткен екен қонысқа.
Дайындалған әрі қарай,
Жасауға жорық орысқа.

Немересі Шыңғыстың,
Бати хан мініп қаһарға.
Татарларды қапталған,
Қазан деген шаһарға.

Маңғұл, Мишар, Төре мен
Тептер, Бұлғар – бәрі де.
Қазан жақтың татары,
Ден қойсаңыз әріге.

Шыңғыс, Бати кезінде,
Олардан кәпір қорыққан.
Кемерден бастап көп жерге,
Татар жұрты орныққан.

Қалмақтарды Маңғұл деп,
Парсылар білмей атаған.
Сол себепті жалған ат,
Жайылып кеткен қатадан.

Қатысы жоқ Маңғұлға,
Қалмақ деген наданның.
Артқы шегі үзілсін,
Өтірік айтқан адамның.

Кәпірлерді тойтарып,
Байкөлден аса өрледім.
Татардың руы – Маңғұлдан,
Басқа Маңғұл көрмедім.
Өтірік айтқан бұзықтың,
Шежіресіне сенбедім.

Шыңғыс ханға ілесіп,
Маңғұлдар көшкен жерінен.
Озық бопты ертеде,
Татардың өзге елінен.

Татардан шыққан Маңғұл да,
Тайпа ел бопты саны көп.
Бати ханның тұсында,
Еткен ісі болған дөп.

Жирен Маңғұл көзі көк,
Шығыс жақта тұрмайды.
Шыңғыстың кезін сағынып,
Шайырлары жырлайды.

Татардың төре руы –
Шыңғыс ханның ұрпағы.
Аталған бес тайпаға,
Басқа елдің жоқ ортағы.

Шыңғыс ханның тұсынан,
Ілінген Татар қатарға.
Ескі Түрік тілінің,
Көп сөзі бар Татарда.

Шағатай деген жарандар,
Шыңғыс ханның баласы.
Әуелден жұртқа белгілі,
Сөзімнің жоқ шаласы.

Мұхаммед шахты кетіріп,
Жаулаған елін Шыңғыс хан.
Сол Хорезм халқына,
Өз баласын хан қойған.

Ханның аты Шағатай,
Жұртты қырған бірталай.
Мұхаммед шахтың тағына,
Ие болған көп жылдай.

Шыңғыс хан көшіп кеткен соң,
Екі жүз жыл кейін Байкөлге.
Ауып келген қалмақтар,
Көз алартып көрші елге.

Әр елдерге назар сап,
Өлеңге қостым кезекпен.
Айтайын енді аз сөзді,
Бір көршіміз өзбектен.

Хан атымен аталған
Өзбек деген құрама ел.
Оның жайын жұртымда
Көптен білед талай ер.

Әбілғазы сұлтан мен
Өзбек халқын жек көрмен.

Шежіре жайы алайда
Айтуыма дөп келген.

Шыңғыс ханнан бұрын да
Ел болып қазақ танылған.
Мұхаммед шах пен Уанға
Көшпелі жұртым бағынған.

Өзбектің жайын сұрасаң,
Түріктің әр ұлтынан.
Топтар келіп құралған
Бөлінген әр шақ жұртынан.

Тұрғылықта тайпа бәріне
Құшақ жайған ұйтқы боп.
Маңына соның жиналған
Әр Отаннан келген топ.

Ұйтқы болған ұлтының
Атасы Түрік Барластан.
Ана тегі Фарсы боп,
Кейіннен түрлі ел жалғасқан.

Жалғасқан елдер жат емес,
Олар да біздің түріктен.
Өзбек ханның тұсында
Бір Отан боп біріккен.

Қазақ жұрты ішінде
Туыс боп кірген үш топ бар.
Сол үш топтың екеуін
Ақсүйек көрген шонжарлар.

Қазақтың әр ұлтының,
Ішінде олар кездесер.
Бірақ солар екшеліп,
Ұлылық жайын кеңесер.

Төре-төлеңгіт, қожа боп,
Оқшауланып тұрар-ақ.
Асыл деп санап өздерін
Ел-билеуге құмар-ақ.

Шыңғыс ханнан туды деп,
Арғы атасын төрелер.
Асыл деп санап өздерін
Ел-билеуге құмар-ақ.

Шыңғыс ханнан туды деп,
Арғы атасын төрелер.
Көтеру үшін беделін,
Жұрт алдында дүрілдер.

Өрістен әрі төренің
Арғы атасын кім білсін?
Шыңғыстан өндік дегенін
Құлағына кім ілсін?

Шыңғыс ханға жеткізіп,
Таратқанын көрмеді ел.
Бос мақтанған төренің,
Сөздеріне сенбеді ел.

Жетпегендей кісі аты,
Сұлтандарға не болған?
Бірінің есімін біріне,
Бытыстырып көп қойған.

Әкесінің атын төрелер,
Балаларына да қояды.
Шатастырған шежіреге
Көңілі кімнің тояды?

Татардың маңғұл ұлтынан
Төрелер шықты деген бар.
Өріс ханнан басталып,
Қазаққа төре таралар.

Кісі аты емес, төре де,
Қызметкер деген сөз еді.
Түріктің ескі сөзі деп,
Оны айтқан көне көз еді.

Төлеңгіт деген қызметші,
Білесің оны, жарандар.
Бұлардан басқа тағы да,
Үшінші топ – қожалар.

Тегіміз біздің араб деп,
Барған жерде мақтанар.
Пайғамбардың жиенін
Дейді олар біздің бабалар.

Кейбір қожа әулеті,
Әбубәкір, Сыздық шарияларды.

Бабамыз деп айтады,
Еткен деп мекен шаһарды.

Қызмет қылған қожаға,
Сунақ деген аз жұрт бар.
Азаматынан әр елдің,
Шыққан тегі құралар.

Әбубәкір Сыздықтан,
Сунақ өзін таратпақ.
Нөкер болып қожаға,
Көпті аузына қаратпақ.

Ханафия мен Хұсайыннан,
Өздеріне дейін таратса,
Нанар едік оларға,
Шежіре айтып ұқсатса.

Бедел алу қажет боп,
Ғали Арсыланға жанасқан.
Ел ішінде аз қожамен,
Еш пәнда жоқ таласқан.

Кіріккен соң халқыма,
Бұл үш топ та бауыр ғой.
Келісіп істеу шаруаны,
Тіршілікте тәуір ғой.

Төре, төлеңгіт, қожа да,
Қазағымның ұлы ғой.
Адамзаттың бәрі де,
Бір Алланың құлы ғой.

Төре-төлеңгіт, қожаны,
Өштігім жоқ, жек көрмен.
Жараспайды алайда,
Орынсыз кеуде көтерген.

Бұл үш топтың бойына,
Туа біткен еспелік.
Оның бәрін кешеміз
Болмас бізде өшпендік.

Хандық пен тілде есім бар,
Шағатай атпен аталған.
Сөз қорына талас жоқ,
Түрік тіл боп жол алған.

Көне түрік тілінің
Бір саласы Әлеумет.
Шағатай атпен аталған,
Қолдаған соң би мен бек.

Шағатай деген халық жоқ,
Өзінше жұрт боп атанған.
Түрік тілдің бір түрі,
Шағатай тілі саналған.

Түріктің біраз елдері,
Шағатай ханға бағынған.
Сол себепті топтық тіл,
Шағатай атын жамылған.

Түрік тілі – көне тіл,
Бірнешеу боп түрленген,
Уақыт өтіп жаңарып,
Жұрт бойынша өзгерген.

Шағатай тілі – топтық тіл,
Сөз қоры аз басқадан.
Ескі тілге айналып,
Кәдеге кейін аспаған.

Шағатай тілі таза емес,
Араб, Парсы сөзі аралас.
Екі жүз жыл бұрын тоқталған,
Көне тілмен қарайлас.

Шағатай тілі осыдан,
Екі ғасыр бұрын жоғалған.
Сөздері мүлдем ескіріп,
Қызметін ерте доғарған.

Шағатай сөзі біразы,
Татар тілінде сақталған.
Көне сөз бізде көптеу деп,
Татар елі мақтанған.

Қазақ тілі де ескі тіл,
Хорезм халқы қолданған.
Жоғалмай ұзақ сақталып,
Құлпырып қайта жанданған.

Татар тіл мен қазақ тіл,
Төркіні бір болса да.

Айырмасы едәуір,
Кемелденіп толса да.

Ескі Түрік тілінен,
Сөз негізі сақталған.
Сөздің шығу төркіні,
Сол көнеден басталған.

Қалың Түрік қауымы,
Бірнеше ел боп бөлінген.
Соған сәйкес тіл – дағы,
Жұрт бойынша өзгерген.

Өлеңмен айту шежірені,
Ұқсаңыз қиын, халайық.
Қара сөзбен баяндап,
Жазғаның, сірә, лайық.

Тоқтатып енді шежірені
Қолтаңбаға көшейік.
Баба тілді басқамен
Таразылап өлшейік.

Татар тілін хош көріп,
Ұзақ жыл халқым сыйлаған.
Әз-Жәнібектен хан тұсында,
Қазақшаға жиналған.

Әз-Жәнібектен көп бұрын
Қазақша жұртым сөйлеген.
Тархандар шығып ортадан,
Өздері халқын билеген.

Қазақша жырды шығарып,
Нұсқа айтқан көпке бабалар.
Баба тілді құрметтеп,
Қолданған ерте даналар.

Хан басқарған ежелден
Қазақ деген халықпыз.
Ислам дінін қабылдап,
Ерікті жайда алыппыз.

Шыңғыс ханнан көп бұрын,
Қазағым өзі ел болған.
Сақау емес жұртымыз.
Сөйлейтұғын тіл болған.

Соғысынан кейін Шыңғыстың,
Қайтадан өсіп, ел болып.
Сардарлар шығып жұртымнан,
Дәулет бітіп, бақ қонып.

Шыңғыс ханның тұсынан,
Татар тілі үстем боп.
Татрша хат жазуға
Дағдыланған елдер көп.

Татар тілі ортақ боп,
Алтын Орда жұртына.
Зияны, бірақ, болмаған
Жамиғы Түрік ғұрпына.

Керей ханның тұсынан,
Екінші рет хандық боп.
Қалпына келіп қазағым
Болған екен көңілі тоқ.

Кемелденіп қайтадан,
Хандық құрған халықпыз.
Тарихына Түріктің,
Әуелден-ақ қанықпыз.

«Жеті жарғыны» жазуда,
Жетекші болдық шынымен.
Көп санастым асықпай,
Елімнің мақсұт, мұңымен.

«Жеті жарғыны» жазуда,
Еңбек еттім бірталай.
Мақұл көрді низамды ел,
Деген жоқ ешкім бұл қалай?

Әз-Жәнібек ханның кезінен,
Қазақша таңба іске асқан.
Арабтың ғарпын негізге ап,
Қазақша жазу құрасқан.

Таза қазақ тілінде
«Жеті жарғы» жазылған.
Әз-Тәукедей ханымыз,
Жоқ еді елді аздырған.

Өткенге дейін Әз-Тәуке
Қолданды ел қазақ таңбасын.

Осы күнде сұлтандар,
Қолға алды Татар жазбасын.

Татар тілі екі жүз жыл,
Атқарған бізде қызмет.
Дәл бүгінде тап сонан,
Қазаққа жоқ ғанибет.

Үш жүз жылдан аса уақыт
Қазақша жазды ел жазуын.
Сөйте тұра, көрдің бе,
Бектердің бүгін азуын?

Татар тілі ұғынықты,
Барша түрік халқына.
Татарша жазу айналды
Жыраулардың салтына.

Айналайын, боздақтар,
Аралас тілге үңілме!
Баба тілін қадірле,
Болашақтан түңілме!

Жарты сөзі татарша,
Қалған сөзі араб-парсыша.
Жазба солай болған соң,
Іске аса ма қазақша?

Миды оят, жәмиғат,
Айырып алтын, жезінді.
Қазақша жазбай жүргенді
Түзет құрып тезінді.

Қолдана бер қазақша,
Қалыпқа түскен ғарпыңды.
Шалыс баспай аяқты,
Ойлан, жұртым, артыңды.

Былғарыға түсір әсемдеп,
Қазақша қолтаңбаңды.
Қисыққа еріп көсем деп,
Кері айдама арбаңды.

Қолға түссе, халайық,
Пайдалан Бұхара қағазын.
Болмасын қаза ешқашан,
Оқитын бес намазың.

Баба тілді сақта деп,
Айтып жүрмін жалпыға.
Ақындардың жырларын,
Салып көр деп талқыға.

Кезің жетті, үш жүзім,
Ашатын анық көзіңді.
Түріктің басқа ұлынан,
Кем санама өзіңді.

Хат жазыссаң өзара,
Жетілдір қазақ сөзіңді.
Жат алдында ез болмай,
Берік ұстандар өзіңді.

Қазақшадан озды деп
Татар сөзін күндемен.
Залал емес, халайық,
Өз тіліңді біл деген.

Татар, Қырғыз – бір туған,
Түріктің көне елі ғой.
Жат көрмеймін оларды,
Өз тілің, бірақ, белгі ғой.

Асан қайғы, Жиренше
Сөйлеп өткен қазақ тіл.
Әз-Жәнібек, Қойлыбай
Сыйлап өткен ғажап тіл.

Осы тілді жек көрген
Дүниеден қалар құр.
Бағаласаң шынымен,
Баба тілің асыл-дүр.

Пайдалан қазақ сөзіңді,
Жазғанда өз қалпында.
Туған тілді құрметте,
Кір жұқтырмай салтыңа.

Менен өзге жыраулар
Шұбарлап хисса шығарған.
Жабайы қазақ тілі деп
Өздері солай ұйғарған.

Басқа тілді жақсы деп,
Шатастырған өздерің,

Біле алмай жүр, шіркіндер,
Жырдың қайнар көздерін.

Айтқанымды қабыл ал,
Азғақ болма, қазағым.
Ілгеріге көзің сал,
Тірліктің тартпа азабын.

Араб, Парсы, Татар мен
Түріктің ескі тілдерін.
Жас кезімде талпынып
Медіреседе үйрендім.

Білсем-дағы қадірін,
Осы аталған тілдердің.
Алайда болдым шебері
Найза мен садақ, семсердің.

Бірі болып зергердің,
Ұсталықты қолдандым.
Аға күйші атанып,
Жетіген, қобыз қолға алдым.

Ел қорғаудың жолында,
Өтті жастық күндерім.
Насихат айтып халқыма,
Шығып жүр жарқын үндерім.

Ноғай ханға қызмет қып
Түзеген соң қатарды.
Алтын Орда тұсынан,
Ұзақтар Ноғай атанды.

Қазақ, ноғай, башқұрт пен
Қарақалпақ тілдері.
Әуелде болып бір-ақ тіл,
Халық бопты тұтас іргелі.

Қазіргі үш жүз сияқты,
Бұл төртеуі бір-ақ ұлт.
Әз-Жәнібек хан тұсында,
Болған бұлар дербес жұрт.

Асан қайғы, Жәнібек
Салып кеткен сара жол.
Баба тілін қорғауда,
Бірдей болған оң мен сол.

Татаршалап жырлауды,
Етпедім машық жасымнан.
Шығардым өлең қазақша,
Өрнектеп сөзді асылдан.

Жөн деп білдім басынан,
Қазақтың сөзін құндаған.
Баба тілі асыл деп,
Нәсихат айтып тынбағам.

Баба тілде жазуға
Жырлаулардың сөзі мол.
Туған тілде сөйлейді
Жиналған қауым, қалың қол.

Ата-анамыз әлдилеп,
Уатқан бізді баба тіл.
Сол туған тіл атауы –
Ежелгі біздің қазақ тіл.

Сөйлеу тілің болған соң,
Жазба тіл де сол болар.
Қолтаңбаны қазақша,
Қолдана берген жөн болар.

Пайдасы көп, жәмиғат,
Бабаң қазақ тілінің,
Қазақша жазып жаттықсаң,
Арта түсер білімің.

Өз тілінде жазбасаң,
Соғып та кетер киесі.
Өзге тілден көп артық,
Қазақ тілі жүйесі.

Бір ғасырдың жүгі емес,
Мың жылдан артық жиналған.
«Тілімізде қалай сөз мол?» – деп,
Жарамайды ойламан.

Әр кезеңде әрқалай,
Қолданылған сөздер бар.
Сол сөздерді айтайын
Құлағың сал, жарандар.

Баба тілде кей сөз бар,
Көп мағына беретін.

Төрт-бесеуден сөздер бар,
Бір мәнде ғана келетін.

Жауынгер мен сарбаздың,
Мағынасы біреу-ақ.
Ғаскер, жасақ, қол деген,
Алмасып үш сөз тұрар-ақ.

Ордабасы, тархан мен
Сардар сөзі бір мәндес.
Ауыстырып айтуға,
Басқа сөзбен дәл келмес.

Ұлыс, өлке, уәлаят,
Аймақ, өңір, атырап.
Ел қонысы үшін айтылып,
Кезекпен тұрар орын ап.

Алдаспан, қылыш, ақберен,—
Шабатын қару аттары.
Ататын құрал атауы —
Мір мен садақ, жақ-тағы.

Ақсауыт пен кіреуке,
Алма-кезек қолданылар.
Үй жабдығы құралдың,
Кейбірінің қос-қос аты бар.

Күйенті мен иінағаш,
Екеуінің мәні бір.
Темір телпек, дулыға,
Мәндес болып тағы тұр.

Уатан сөзі отанға
Айналғанын білесіз.
Сол себепті, қазағым,
Қолданып оны жүресіз.

Алайда Отан сөзінің
Тұрақты орны болмаған.
Бірде тайпа, бірде аймақ,
Орынына кезек қолданған.

«Оты өшпесін Отанның», —
Дейтін ескі нақылды.
Айтқан шығар жарандар,
Бұрынғы баба ақылды.

Айтқан сөзі жасымай,
Кәдеге ылғи асып жүр.

Үй жабдығы, құралдың
Кейбірінің қос-қос аты бар.
Айтсақ соның мысалын,
Баспалдақ пен саты бар.

Сандық пенен абдыра,
Бір-біріне барабар.
Қайсыбірін айтайын,
Сондай жиһаз тағы бар.

Һүнер деген сөз-дағы,
Өнер боп ерте өзгерген.
Бірақ осы дастанда
Айтпаймын сөзді кез келген.

Қазақтың сөзі асыл ғой,
Ілтипатқа ілдірген,
Қожа деген бір атау,
Төрт сөздің мәнін білдірген.

Ұжым, ұйым, қоғамның
Білесің, халқым, мәні бір.
Алмастырып қолдандың,
Оның өзі ақыл-дүр.

Шежіре мен жылнама,
Мағынасы бір ғана.
Қосарланып айтылады,
Ғұлама жазған таңбада.

Ру деген атаумен,
Ұлт деген сөз алмасқан.
Бір-бірінен қалыспай,
Бір орынға жармасқан.

Халық деген атау бар,
Баба тілге орныққан.
Азаяр деп сөз қоры,
Еш уақытта қорықпан.

Айтсам дайын, әлеумет,
Тілге деген шешімім.
Ел деген сөзге балаймыз,
Отан мен халық есімін.

Айтып жүр жұртым ылғи да,
Ұлпа – отан сөзін қосарлап.
Шығар сөзді ел расқа,
Әрқашанда қосарға ап.

Әлеумет, халық, отан, жұрт, –
Бұл төрт сөздің мәні бір,
Оларға қоса ел мен ұлт,
Дейтін атау тағы тұр.

Үш жүзім, мұны білесің,
Алты атаудың мәні бір.
Алмастырып айтуға,
Рұқсат еткен кәміл пір.

Осы алты сөз, жарандар,
Мұра боп қалған көнеден.
Тіршілікте қолданып,
Ертеден қауым меңгерген.

Ажар, келбет, түр менен,
Кескін деген төрт сөз бар.
Бұл төрт сөздің мәні бір,
Байқап тұрсаң жарандар.

Ақын әрі шешенді,
Айтады халқым жырау деп.
Осы күнде жұртымда,
Төкпе ақын мен жырау көп.

Бұл алты сөзді қолдансақ,
Бүлінбес одан тіліміз.
Жақсы есімді атасақ
Қолдап жүрер піріміз.

Арабтың сөзі – тауарих,
Орныққан қазақ тілінде.
Ондай сөзден безінбе,
Құштар болсаң білімге.

Қалыпқа түскен сөздерден,
Өзім-дағы еш безінбен.
Қолтума сөзге айналса,
Лайық емес безінген.

Сексен жыл болды шамамен,
Күлдірмамай енгелі.

Атауы болып мылтықтың
Қолданылып келгелі.

Сөздің қоры молайса,
Байи берер тіліміз.
Туған тілді қор етсек,
Бұзылып кетер дініміз.

Көз салсаңыз, жарандар,
Қазақ тілі емес жабайы.
Некен-саяқ кездесер,
Адырлау сөздер анайы.

Араб, Парсы, Татардың
Білме деп сөзін үйретпен.
Озық ойлы ұлдардың,
Талабын босқа күйретпен.

Пайдаланған дұрыс оларды,
Біңғайына қарай, халайық.
Баба тілді қастерлеу –
Азамат – ерге лайық.

Соңғы шақта, ел-жұртым,
Хан, сұлтандар алжасқан.
Қазақтың сөзін менсінбей,
Бекерден-бекер адасқан.

Алжасқан емей, немене?
Татарша сөзге ауысты.
Араб, Парсы тілімен
Бектер қайта қауышты.

Қожа келген, байқасаң,
Біздің елге әр жұрттан.
Балаларды сүннеттеп,
Билемекші кеп сырттан.

Жас ұлдарды сүннеттеу
Өз қолымыздан-ақ келеді.
Білсе де соны шонжарлар,
Жатқа ерік босқа береді.

Қазақша жазу үйретер,
Аз емес елде модалар.
Әр тайпа елдің ішінде,
Өзінен шыққан қожа бар.

Пайдаланбай соларды,
Не керек жаттан қорғалар?

Болат пенен Жолбарыс,
Әбілмәмбет, Сәмеке.
Татарша жазып пәрманды,
Болып жүр жұртқа келеке!

Құдайға шүкір жұртымда,
Медіресе мен мешіт бар.
Сөйте тұра, ерлерім,
Басқа тілге бопсың зар.

Таза тілің тұрғанда,
Неге керек шұбар тіл?!
Баба тілде дәріс ап,
Тіршілікте өнер біл.

Мұсылманның үлгісі,
Ақиқат пен шарифат.
Үгітімді ұқ, бозбала,
Бұзылмасын табиғат.

Біздің құлақ үйренген,
Майданда көп дабылға.
Айналайын, ел-жұртым,
Сардарың сөзін қабылда!

Қозғады деп тарихты,
Өкпелеме, шоралар!
Тізгін берсең әркімге,
Ата тілің жоғалар!

Айыпқа мені бұйырма,
Билерім мен бектерім!
Серттеріңнен айныдың,
Болса да асыл тектерің.

Кейбір сұлтан, хан үшін,
Төрелерді жек көрмен.
Қазағымның ұлымен
Ақ сүйекті тең көргем.

Қожаберген айтты деп
Хан сұлтандар, шамданба!
Сынады деп тіл үшін,
Жазалауға қамданба!

Қолданатын шараңды,
Төңкерермін басыңа.
Соқтықсаң маған, сұлтандар,
Мінбессің тұлпар астыңа.

Асқақтама, бектерім,
Сұлтанға еріп асыға.
Ілтипатқа алмасаң,
Бұлт төнер әлі-ақ басыңа!

Ажарым егер өтпесе,
Шашбауыңды көтермен.
Қол ұшын, сірә, бермеспін
Жат болармын төтеннен!

Талай шонжар, сұлтанды,
Мұрсындай қылып үйреткем.
Құл көгенге көгендеп,
Қабырғасын күйреткем.

Қорғағам елді, ханды да
Қалмақтар қанат жайғанда.
Кім жеңерін көрерсің
Шыққанда ертең майданға.

Алпысқа таяп қалсам да,
Сол қалпында айбатым.
Жас батырдан кем емес,
Ұлғайсам да қайратым.

Бұғалық түспес асаумын.
Ұстауға еш көнбейтін.
Ерте жанған шырақпын,
Оңайлықпен сөнбейтін.

Асқақтады демендер,
Мақтану бізде болмайды.
Ойлаған соң ел жайын,
Осылай ақын жырлайды.

Бір де сөзім, Үш жүзім,
Бола қоймас ретсіз.
Болған емес жырларым
Мұсылманға керексіз.

Алла, аруақ қолдап әрдайым,
Қайт болмаған талабым.

Қайратыма сай боп тұр,
Асынған қару-жарағым.

Таймаған жаудан жүрегім,
Талмаған болат білегім.
Қазақтың тілін қорғай біл,
Әлеумет, сізден тілегім!

Сөкпеңдер, жұртым, айтты деп
Сөзімде асылық болмасын.
Насихатым қабыл боп,
Тәңірім бізді қолдасын!

Асан қайғы бабаның,
Жастарға қонсын ақылы.
Жиреншедей атанын,
Дарысын көпке нақылы.

Ақтан пәрман жолданса,
Хызыр бабаң қолдаса.
Тілге бөгет жойылар,
Көңілде қаяу болмаса!

Ислам дінін ту етіп,
Көтере бер, жамиғат.
Қазақша жазба көбейсе,
Болар, халқым, көңіл шат.

Келтірме нұқсан, жарандар,
Ата-баба ғұрпына.
Осы жырым жайылсын,
Жамиғы қазақ жұртына!

Біздің жайды сұрасаң,
Қызылжар өңірі мекенім.
Мұсылманға белгілі,
Менің де кім екенім.

Орта жүздің ішінде,
Ашамайлы керей елінде.
Ақылына сай боп күші де,
Көсем болған кезінде.

Ер Фархадтың баласы –
Танаш биден жаралдық.
Мекендеп Батыс Сібірді,
Қалың ел боп таралдық.

Танаштың ұлы – Көшебе,
Біздің арғы бабамыз.
Өсіп-өндік сол ерден,
Кемімес бедел-бағамыз.

Көшебенің тұңғышы –
Жауынгер бабам ер болған.
Темірдің қолын басқарып,
Мұсылманға бел болған.

Жауынгерден өрбіген,
Үлкен Көшебе керейде.
Қамалын бұзып кәпірдің,
Бөленген ерлік мерейге.

Толыбай сыншы ұлымын
Ғаскер бастап, ту алған.
Тыныштық кезең болғанда
Мағына айтқан құраннан.

Орынды шығар сынауым,
Қиын ғой көпке ұнауым.
Осылайша толғайды
Қожаберген аға жырауың.

Халқымыздың тілі бай!
Бұзылмаған қаймағы!
Біз шығарған хиссалар –
Нағыз соның айғағы!!!

**«БАБА ТІЛ» дастаны теріліп
жатқанда кейін табылған шумақтары:**

* * *

Арабтың сөзі тауарих,
Тарих болып өзгерген.
Жалпақ тілмен сөйленіп,
Қазақылық түрге енген.

* * *

Жұрт деген көпшіл сөзбенен,
Милләт сөзі сәйкескен.
Бір мағына білдіріп,
Қолданғанда теңескен.

* * *

Хан деуге аузың бармайды,
Тәукенің ұлы – Болатты.
Неге десең ол сұлтан,
Өзбекше тілді қалапты.

* * *

Шора деп қалай айтарсың,
Мақтаншақ төре Барақты.
Қазақтың тілін қолдамай,
Сыныққа сылтау жамапты.

* * *

Қыз алам деп қалмақтан,
Күшік төре тозып жүр.
Өзбекше сөйлеп азғана,
Кейде арқасы қозып жүр.

* * *

Әбілхайыр төре де,
Татаршалап жазып жүр.
Жаңбыр жаумай, су болып,
Өзінен-өзі азып жүр.

* * *

Кез келгенді көсем деп,
Киімі киген әсем деп.
Жүрсеңдер босқа мырзалар,
Жыларсың кейін кемсеңдеп.

* * *

Кінәлама айтты деп,
Елдегі қасқа, жайсаңдар.
Аруақ соғар сіздерді,
Ата жолдан тайсаңдар.

* * *

Шам көрмендер сөзімді,
Айтулы ақын-жыраулар.
Әрі қарай шыдам жоқ,
Шұбар тілге шырмалар.

* * *

Бұйырсаңда айыпқа,
Оңайлықпен көнбеспін.
Кеудеде жан тұрғанда,
Теңдікті қолдан бермеспін.

* * *

Ерегiссен бiздермен,
Қамқанды киген шешерсiң.
Тұлпарыңның сауырынан,
Жалп етiп жерге түсерсiң.

* * *

Қара сүйек, ақ сүйек,
Деген сөзді қойыңдар.
Бәрiн де Алла жаратқан,
Бөтен ойды жойыңдар.

* * *

Тәңiрiм ашса бағымды,
Көк сүңгiнi жұмсармын.
Бас асау бек, би, сұлтан­ды,
Оп-оңай-ақ тұсармын.

* * *

Қойлыбай әулие, дананың,
Емшiлiгi қонсын ерлерге.
Жат билiгi жүрмесiн,
Бiзге де, туыс елдерге.

«ЖАҚСЫЛЫҚ ПЕН ЖАМАНДЫҚ ЖАЙЫНДАҒЫ ХИҚАЯТ» (дастаннан үзiндi)

Алладан пайғамбарға келген аят,
Аят хақы қолдай көр бiр нашаят.
Кешiргей қатам болса жаббар құдай,
Айтайын бұрынғыдан бiр хикаят.

Шығарам шағын хисса құлағың сал,
Әлеумет аз жырымды қабылдап ал.
Алланың өзi берген өнерi ғой,
Пендеге өлең айтса, болмас обал.
Ертерек қазақ, ноғай бiр болғанда,
Жол жүрген түйе мiнiп бiр кәрi шал.

Жаратқан жат қылған соң iсiн оның,
Қосылмай жалғыз өткен бiр жұбайға.
Жазғанның барар жолы ұзақ екен,
Бейшара шығып кеттi елсiз жайға.

Жол жүрдi үш күн тынбай ұдайына,
Ол өзi көп сыйынған құдайына.

Су таба алмай сол ғарып халі бітті,
Адамзат қарар емес шырайына.

«Алла» деп жолға түсті таң атқанда,
Ұйықтамай елегізіп ел жатқанда.
Көрінді қарсы алдында жалғыз отау,
Сол үйге түнемекші күн батқанда.

Ол үйде отыр екен жалғыз қатын,
Шығарар тәуір әйел ердің атын.
«Еркек жоқ үйге ешкімді қондырман», - деп,
Бастады қатал сөзбен жағдаятын.

Сонан соң ұрмақ болды бақанменен,
Жүргейсің таяқ жемей аулақ менен.
Сендейдің жүзі келіп, жүзі кетер,
Көремін нендей пайда кезбелерден.

Сөйлейді көк долы әйел кет деп әрі,
Тыңдамас оның сөзін жазған кәрі.
Ғайбаттап шайпау әйел тұрғанында,
Қатынның келіп қалды үйге жары.

Тіршілік бес күн жалған өтер бастан,
Шығады өнер, ақыл қайран жастан.
Келе сап үй иесі жөн сұрады,
Шал жайын білмек болып әуел бастан.

Қария өз жағдайын баян етті,
Көргенін жастан нелер қасіретті.
Ғарып шал су іше алмай қалжыраған,
Шертеді үй иесіне болған кепті.

Айтады үй иесі шалға қарап,
Бұл ғарып неткен пенде күйсіз жатқан.
Әлде бұл диуанама елді кезген,
Шайхы боп хақ жолында жүріп жатқан.

Мейманды сусын беріп сыйладың ба,
Сапарын білгеннен соң жаңға батқан.
Әйелі дәм бермеді сараңданып,
Ерінің тілін алмай қиқарланып.

Қонақты күт десе де байы оған,
Айтқанын тыңдамады құлақ салып.
Әйелін соның үшін сабады ері,
Қолына талдан кесіп шыбық алып.

Мейманды жігіт сонда сыйлайды енді,
Қария абзал жанды жақсы көрді.
Шәугімге су қайнатып шайын демдеп,
Қонаққа үй иесі тамақ берді.
Шал мұндай жомарт жанды көрген емес,
Аралап жүргенменен талай жерді.

Үй иесі айтты: Ата сөзге құлағың сал,
Жігіт ем шыныменен біткендей мал.
Айырылып жау шапқан соң дәулетімнен,
Бұл күнде азық тапшы, болмай тұр хал.
Түйеңді астыңдағы маған сатып,
Болады қанша динар бағасын ал.

Әйеліне айтты: дем алсын ғарып пенде,
Еш мейірім жоқ екен деді сенде.
Келгенде мейманыңды қабыл алсаң,
Иманнан сен қалмайсың болып кенде.
Бұл кісі түйе мініп жүрген екен,
Таулардың басып өтіп асуларын.
Азығы таусылған соң қалжыраған,
Шөлдердің асып өтіп шағылдарын.
Еш жерден бір жұтым су таппаған соң,
Сен оған дұрыс жауап қатпаған соң.
Қайғырып жатыр екен ғарып ата,
Орынсыз өзін босқа даттаған соң.

Қонаққа айтты үй иесі сат деп түйе,
Сөздерін түйені алып сөйлеп жүйе.
Нарды сойып, мүшелеп, етін тұздап,
Бетіне сұм әйелдің жақты күйе.

Үй иесінен қария құрмет көрді,
Ет асып мырза жігіт тамақ берді.
Шалдың өзіне сары нарын сойып беріп,
Шығарды көкірегінен қайғы-шерді.

Ғарыпты қонақ етті түйе сойып,
Піскен соң түйе етін жеп қалды тойып.
Мейманды қабыл алып құрметтессең,
Алла кешер күнәнді бірден жойып.

Шал байғұс қайғыланды түйесіне,
Келмейді айтса сөзі жүйесіне.
«Бұл жерге бекер босқа келіппін», - деп,
Қорыққанынан айта алмады үй иесіне.

Көзінен ұйқы қашып жата алмады,
Қайғымен еттен жөнді тата алмады.
Қария уайымдаса да амалы жоқ,
Ешбір сөз үй иесіне қата алмады.

Солайша уайыммен апта өтті,
Ғарыпты үй иесі құрметтепті.
Күн сайын түр-түрімен тағам беріп,
Мейманды жомарт жігіт жақсы күтті.

Бір күні ертеменен тұрды дейді,
Сиынып аузына алды пірді дейді.
Мейманды үй иесі қасына ертіп,
Екеуі мал ішіне кірді дейді.

Есепсіз түйе жатыр құмда толып,
Түйесін шалдың алған сынамақ болып.
Көрсетті мың түйеден таңдап ал деп,
Жау шауып кеткен емес дәулеті толық.

Өзінің жомарттығын білдірмек боп,
Қонаққа әзіл айтқан жатқан қонып.
Қараса қойы менен жылқысы көп,
Маңайды қария да шықты шолып.

Шал түйе таңдап алды қырық діллалық,
Мырзаға разы болды көрген халық.
Толтырып ғарып қалтасын көп ақшаға,
Жөнелтті әбден күтіп батасын алып.

Құрметтеп қарияны шығарып салды,
Құдайым сахыларға берген малды.
«Қонағым қош, разы болыңыз», - деп,
Жеткізіп күндік жерге шығарып салды.

Сонымен мейман кетті жолға түсіп,
Сарғайып жүреді екен іші пысып.
Шаршады қария пақыр жол үстінде,
Өкпесін ыстық жел де қатты қысып.

Ғарып шал аз дем алып жолға түсті,
Әмірі қадыр Алла сондай күшті.
Сыйынды ол құдайға да, аруаққа да,
Сапарда көрсет пе деп зор қипысты.

Қария келе жатыр нарға мініп,
Барады ұзақ жолда көңілі тынып.

Сарғайып ыстық күнде сапар қылды,
Құдайдың құдіретіне мойын ұсынып.

Ақсақал келе жатып керіледі,
Әрі қарай жол жүруге ерінеді.
Қария үш күн, үш түн жүрген кезде,
Алдынан және де ақ үй көрінеді.

Ақ орда қарсы алдында көрді тағы,
Ашылар дінді күтсе ердің бағы.
Сол үйге тоқтап қария мейман болды,
Күн батып, қызыл іңір болған шағы.

Жас әйел үйден шықты сылаңдаған,
Көңілі мейман күтпей тына алмаған.
Әуелі қарияға сәлем етті,
Көңілін бөгде іске бұра алмаған.
«Қонағым, хош келіпсіз, үйге кір», - деп,
Келген соң жолаушыны қабыл алған.

Құрметтеп қарияны қонақ қылды,
Дұрыстап тамақ беріп тойындырды.
Мейманға мұсылмандар барын тосып,
Баршаны мырзалықпен мойын ұсындырды.

Ертеңіне үй иесі келді дейді,
Адамды аттанбақшы көрді дейді.
«Сен неге бұған тамақ бересің», - деп,
Әйелге ұрып жаза берді дейді.

Қатынын ұрып-соғып басын жарды,
Әйелге жолдас қылған пейілі тар-ды.
«Құдая, бұл жауызға жаза бер!?» - деп,
Жылайды жас келіншек етіп зар-ды.
Әйелден тоқтап қария сұрайды сөз,
Нелерді есен жүріп көрді ғой көз.
Кінәсіз қарғам сені, ұрып-соқты,
Қалайша бұл байыңның ашуы тез?

Таң қалам еске түссе көргендерім,
Сахының ішіп-жеппіз бергендерін.
Жарлымын қолдан хайыр бере алмаймын,
Байқадым сараң екен келген жерің.

- Ей, қызым, айтқаныма құлағың сал,
Жақсыдан шыққан лебіз шекер мен бал.

Сөйлейін ішімізден тарқасын шер,
Өзімнің жол-жөнекей көргенім бар.

Шырағым, жақсы болсаң жаннат жаның,
Екі дүниеде жарылқар бір құдайым.
Азабың ерден көрген зая болар,
Ешқашан оның үшін қылма уайым.

Қорлығың байдан көрген болар зая,
Болады берген хайыр зиннаһ файа.
Сираттың көпірінен заулап өтіп,
Табарсың бейіштен орын, жанға сая.
Байыңның жамандығын кек көрмесең,
Барарсың ұжымақтағы жақсы жайға.

Қиянат көрсең байдан жаман деме,
Береді сондай азап маған деме.
Көрмейтін жақсы ісімді көңілі соқыр,
Қап-қара жан дүниесі харам деме.

Тірілікте алған жарын сыйламайтын,
Ұқпайтын адам жайын надан деме.
Не айтса айтқандарын қабыл еткей,
Еш пайда берілмейді саған деме.
Қостағай алған байың ықтиярың,
Басқаға есіттірмей болса зарың.
Жаман да болса, соның айтқанын қыл,
Төгілер араздассақ намыс-арың.

Бір үйге келіп қондым кешке таман,
Сарғайып су таба алмай болғам жаман.
Әйелі: «Бұл үйден кет далаға», - деп,
Қалдырды көңілімді болып надан.

Жаныма айтқан сөзі тиді қатты,
Қылар ма құдай мұндай адамзатты.
«Жолаушы, бұл жерде енді тұрмашы», - деп,
Қолына тасты алып маған атты.

Әйелден азап көрдім жанға тиіп,
Тағы да балағаттады, тілдеп-сиіп.
Қалжырап алыс жолда жайым болмай,
Сол үйге тоқтаймын деп тарттым күйік.

Бір кезде үй иесі келді кіріп,
Бүктүсіп жатқан мені көзі көріп.

«Қонақты неге күтпей отырсың?» - деп,
Әйелін көк шыбықпен тартты келіп.

Қатынға ашуланды қатты кейіп,
Неден пейілің жаман деп түпке жетіп.
Әйелін ұрып-соғып қинаған соң,
Жығылды денесіне таяқ өтіп.

Бір уақытта сәлем беріп, келді маған,
Дастарқан жайып, алдыма қойды тағам.
Ықыласпен жаны ашып құрмет етіп,
Шәугімге су қайнатып, шай қамдаған.
Өзіме өз түйемді сойып берді,
Әбден-ақ мен разы болдым оған.
Бір нарды таң атқан соң келді алып,
Ішіне қоржынымның азық салып.
Бір адамға бір түйе сойып берген,
Келемін мәрттігіне қайран қалып.

Шаттанып мейман келсе, көңілі тасқан,
Дәулеті ол мырзаның елден асқан.
Құдайдың құдіретіне таң қаламын,
Сахыға жаман әйелді жар қып қосқан.

Айтамын неше алуан сөз көңілі кірге,
Зар қылып жалбарынам кәміл пірге.
Сенің байыңды сол үйдің қатынымен,
Екеуін жұбай қылып, қосса бірге.

Ол жігіт жомарт екен бұл жалғанда,
Жылаймын еске түсіп, ойға алғанда.
Біреуді жаман, біреуді жақсықылып,
Құдайым пешенеге құп салғанда.

Соны естіп әйел айтты: тында баба,
Сөзіме менің айтқан құлақ сала.
Сол көрген жомарт жігіт кім десеңіз,
Болады бірге туған маған аға.
Лаухылда пешенеге жазған екен,
Блаж жоқ мұнан кетіп қылар шама.
Ағам мен әлгі жүрген сұмырай байым,
Алысқан бір-бірінің қарындасын.
Кенеттен бір асыл кеп құтқармаса,
Қайғыға тап болып тұр менің басым.
Ағамыз қатынынан жапа шегіп,
Өткізді қасіретпен жарым жасын.
Бір жәгу күллі шәйі келген аят,

Қолдағай аят хақы бір нашаят.
Бақылдық сахилықта насинан деп,
Соңғыға қалған екен бір хикаят.
Қиналдық пендем үшін шығарып өлең,
Көрмесін жұртым бейнет орып-азып.
Осы бір хикаяны хисса еттім,
Жақсылардың көңілі үшін гүлден нәзік.
Асылдар бұл сөзімді мұқият тыңда,
Тәңірім жан жаратты неше жұмлә.
Жарлығы бір Алланың ораза-намаз,
Айтқанын пайғамбардың екі қылма.

Бұл сөзім кітап сөзі тыңда жаным,
Болғанда бірің-уәзір, бір ханым.
Жарлығын бір құдайдың тәрп етпесең,
Дозаққа кез болмайсың, күймес тәнің.

Жетерсің тәуір болсаң қадіріме,
Шыдармын надан болсаң да жәбіріңе.
Жиында шығарып хисса, өнеге айтып,
Сөйлеймін үлкен-кіші нәзігіне.

Пайғамбар хадисінің бәрі де рас,
Кейінгі үммәтіне қалған мирас.
Көрерсің қияметте ғазим сауап,
Қатарлас пенделерге жегізсең ас.

Кетеді ұшырасқанмен, бізден түнек,
Көтеріп көрмесем де тосып білек.
Құрбылар әр кездерде қонақ болып,
Хикаят сөз тыңдауға қояр тілек.
Бір апта ақ ордамда мейман болып,
Ғибрат сөз ұғады менен тілеп.

Жайылған тұз-несібем әр тарапқа,
Болады мені іздеген ер санатта.
Қазақ-қалмақ соғысы жылында да,
Тәңірім зар қылған жоқ ас-тамаққа.

Жас болсам да, қорғадым өз халқымды,
Құрметтеп соңыма ерттім көп жалпымды.
Тойтарыс беріп жауға әр кезеңде,
Тоздырмай жүрміз әлі ел салтымды.

Әрқашан жұрт қолдаған талабымды,
Таңдадым жауға жұмсар жарағымды.

Ертерек өнер қуып, қару соғып,
Қорғаймын ел мекені алабымды.

Хиссама азаматтар сал құлағың,
Кетпесін жәмиғаттар ынтымағың.
«Ғибрат сөз айтатын ағалар бар», - деп,
Тыңдаңыз үлкен-кіші ер жауабын.

Ағайын, үлкен-кіші ақылдасым,
Сыйлы ғой жұрт ішінде ғазиз басым.
Осы айтқан сөздеріме құлақ қойып,
Шынымен туған халқым мақұлдасын!?

Бәрі де жақсылардың салауатты,
Жаратқан құдай артық асыл затты.
Жиылмас мырзалардың дастарханы,
Сөзі бар қонақтарға балдан тәтті.

Онан соң тәуір жігіт, би менен бек,
Олардың сөзін ешкім көрмейді жек.
Ақ өзі оразасын артық қылған,
Сөзіне қанбай адам тұрады тек.

Өлең-жыр иелері, ғалым фазыл,
Неше аят пайғамбарға болған назыл.
Бәдғаттан ғәйбәт сифәт тілін тыйған,
Етпеген тақуа адам қалжың-әзіл.

Көз көрген жәмиғаттар қадірден-ды,
Іс қылып халалдықпен жиған малды.
Ер жігіт ғәділдікке бел байлаған,
Аямас ағайыннан ғазиз жанды.

Даналар қадір білген дегдар текті,
Аузына алған емес жаман кепті.
Берген соң Алла дәулет неге аясын,
Шақырған бата алмаққа дүйім көпті.

Білерсіз обалын да, сауабын да,
Жел есер жазғы күннің шуағында.
Құдайым есендік пен һәк жеткізсе,
Көресіз сізде түрлі іс уағында.

Қолдасын адал жанды Иран ғайып,
Жарандар бұл сөзімді етпе айып.
«Сіздерден көп мәнфәғат көрдім ғой», - деп,
Жібердім жақсы істерді жұртқа жайып.

Құдайға құл, үмметпіз Мұхаммедке,
Осы бір шағын хиссам жетсін шетке.
Мойнына жырдың хақы қарыз болмай,
Кетпегей тым-ақ алыс қияметке.

Қой жайып, бір өлеңім қойға кетті,
Ат мініп, бір өлеңім тойға кетті.
Бәрін де өзге өлеңім ойландырып,
Дүниеден сол өлеңім бойдақ өтті.

Жұмсадым сүр бойдақты біліп кел, - деп,
Қайғысыз барған жерден күліп кел,- деп.
Жібердім ауылдарға жаяу күйде,
Сыйлығын барған жердің іліп кел, - деп.

Күздікке Нөктерекке жылда қонам,
Әр істің болашағын оймен шолам.
Ашамайлы керейде Толыбай сыншыұлы –
Қожаберген дейтұғын жырау болам.

ДАСТАНДАРЫНАН ҮЗІНДІЛЕР, ӨЛЕҢ-ТОЛҒАУЛАРЫ

«АТА ТЕК» дастанынан үзінді

Түріктен тараған ел тоғыз дейді,
Тартатын күй аспабы қобыз дейді.
Башқұрт пен Қазақ, Ноғай, Қарақалпақ,
Төртеуін шежірешілер Өгіз дейді.

* * *

Алтай тау Өгіз атам туған жері,
Соғысып Қытайларды қуған жері.
Алатау, Алтай мен Сыр мекен болып,
Өгіздің қобыз тартқан көсемдері.

* * *

Әр кезде күштіден ел зар илеген,
Шабуыл жылдан жылға жиілеген.
Башқұртты, Ұзақ, Созақ бірге қосып,
Қазақты үш мың үш жыл хан билеген.

Бұл төрт ел Ер Аннастан таралады,
Өгізге Аннас тархан сайланады.
Нұх қаһаннан өрбіген түріктерге,
Ежелден дәулет пен бақ байланады.

Түріктен шыққан елдің бірі - Өгіз,
Жырыма жұрт шежіресі болар негіз.
Мекені қалың түрік ұлан байтақ,
Жер шеті тірелгені орта теңіз.

Аннастан балалары бата алады,
Сырт жаудан ел қорғауға аттанады.
Кейінгі Алтын орда заманында,
Ноғай деп Ұзақ жұрты атанады.

Ұзақтың ағасы екен Қазақ тархан,
Соғысқан дұшпандары болған талқан.
Сайланып сауыт киіп, тұлпар мініп,
Іліпті сол қарына болат қалқан.

* * *

Түріктің бір дегдары – Алтай қаған,
Оның да өткеніне талай заман.
Сол Алтай Өгіз елін қондырмаққа,
Шығыстан таулы өлкені таңдап алған.

Таулы өңір сонан Алтай атанады,
Мекендеп қалың түрік шаттанады.
Оранған қарағайға биік тауға,
Бекініп Өгіз халқы сақтанады.

Алтай деп тауда ердің аты қалды,
Тастарға ойып жазған хаты қалды.
Ол кезде араб жазу тарамаған,
Түріктен көне жазу таңба барды.

Алтай мен Сыр арасын сайран қылған,
Байлығы көрген жұртты қайран қылған.
Алатау, Қаратау мен Көкше теңіз,
Өңірін Өгіз түрік мекен қылған.

Түріктің екі жұрты қырғыз, татар,
Көне ел Өгіздермен шыққан қатар.
Сөзімде кемдік болса, сөкпе халқым,
Мен емес осы жайды кітап айтар.

Алтай мен Енесайдың аралығын,
Ежелден Қырғыз, Татар мекен еткен.
Шыңғысты хан көтерген қалың татар,
Сібір мен Еділ жаққа көшіп кеткен.

* * *

Қазаққа таяу шыққан «Үш жүз» атау,
Көңілің еш болмасын оған жадау.
Үш жүз деп аталса да ел бытырай қонып,
Әр жерден қоныс тепкен қадау-қадау.

Қазаққа ел боларлық кезең жетіп,
Үш жүз боп аталғанда, бірлік бекіп.
Алтайға жиналуға үлгірмепті,
Соғысы Шыңғыс ханның киіп кетіп.

Қазақтың түп бабасы Өгіз Түрік,
Құт қонған ұйытқы болып орнап бірлік.
Татардың Шыңғыс ханы шапқан кезде,
Үш жүз түгіл Өгізге салған бүлік.

«ӘУЛИЕ ҚОЙЛЫБАЙ» дастаннан үзінді:

Ертеде Қыпшақта өткен Ер Қойлыбай,
Қолына жүрмейді екен қобыз алмай.
Болған соң сол асылдан бізге мирас,
Қобызды мен де жүрмін тастай алмай.

Тұсында сол Қойлыбай әулие екен,
Аруақты әрі дана, киелі екен.
Санасқан оныменен хандар, билер,
Атқарған істері оның жүйелі екен.

Біздерге жәрдем етіп аруак, құдай,
Жауларды талқандадым соғыста ұдай.
Қойлыбай әулиені жырға қос деп,
Түсімде аян берді әкем Толыбай.

Әкеміз көп сиынған Қойлыбайға,
Жау қоршап қиын болған бір жағдайда.
Қалмақты қысылшаңда жеңіп шыққан,
Болған соң зор қасиет Қойлыбайда.

Бөленген әкем Толыбай зор даңққа,
Үлгі айтқан қазақ, естек қос халыққа.
Бейігіне Қойлыбайдың түнеп әкем,
Мінгендей болған екен алтын таққа.

Дана екен Ер Қойлыбай шарапатты,
Тілесен шыныменен берер бақты.
Сауыққан зиратына түнеп науқас,
Болған соң емші-баба аруақты.

Қыпшақта Қойлыбайдың Бұлтың заты,
Басқадан артық болған парасаты.
Молда боп заманында аты шыққан,
Әбубрахыман әкесінің екен аты.

ЕДІГЕ БИГЕ АЙТҚАНЫ.

Уағалайкемиссалам, нағашы би,
Кетіп тұр қарт жиеннен бұл күнде күй.
Қартайған мен байғұсты сөге көрме,
Лайықты көре алмасаң құрмет пен сый.

Аман ба, елі-жұртың жас нағашы,
Есен болар Сүйіндік кәрі-жасы.
Жас жетіп ақ ордада мен жатырмын,
Өмірдің өтіп қызық тамашасы.

Айырылып он жеті ұл мен жалғыз қыздан,
Жатырмын ажал жетпей шарасыздан.
Теңелген өлі аруақпен жағдайым бар,
Жүрміз ғой жер бетінде амалсыздан.

Жасымда топты жардым елден бұрын,
Майданға бастап шықтым қазақ ұлын.
Сыпырған томағасын қыран құстай,
Самғаушы ем әр қияға кешкі тұрым.

Есімнен ұмытылды өнер-білім,
Қарлықты кәрілік жеңіп асқақ үнім.
Көзімнен осы күнде бір-бір ұшты,
Ту ұстап, тұлпар мінген қайран күнім.

Жасымда жігіт болдым бойдақсыған,
Ботадай от басатын ойнақшыған.
Бұл кезде жасым жетіп, тәнім тозды,
Дәл менде не бар дейсің ой бықсыған.

Бір кезде бозбала едім бұлғақтаған,
Үкілеп бәйге ат мініп ырғақтаған.
Жылқының суға айдаған тозаңындай,
Ол дәурен табылмай тұр біздің маңнан.

Қорқамын ерттеулі атқа мінуге де,
Сескенем шаппақ түгіл желуге де.
Бір кезде сауыт киген Қожаберген,
Жарамас енді аяңдап жүруге де.

Тоқсанның алтауына жас жеткен соң,
Келмейді жастар сәлем беруге де.
Өзімнің қатар-құрбым таусылған соң,
Зар болдым қарт кісіні көруге де.

Болсам да жұрт ағасы дер күнімде,
Батпаймын ауыл үйге кіруге де.
Хал кетіп, жаным жүдеп осы күнде,
Айналды жастар менен жеруге де.

Кәрілік жаныма менің әбден батты,
Әуелден сөздерім бал, тілім тәтті.
Кешегі жастық дәурен қайта оралмай,
Қиналтты ой түсіріп біздей қартты.

Қазақтың көрдім талай жарлы, байын,
Көмейден ағылтуға жырым дайын.
Кәрілік иығымнан мықтап басып,
Меңдетіп әлім кетті күн-күн сайын.

Тоқсан бес былтыр келді жылжи басып,
Мен қалдым сонан кейін жездей жасып.
Сайраған гүлбақшада бұлбұл едім,
Жоламайды жігіт-желең менен қашып.

Тоқсанның алтауына келіп жасым,
Кер болдым, күн өткен соң, ғазиз басым.
Жанымда тірі болса отырмас па еді,
Айшадай таңдап алған жан жолдасым.

Жасымнан жырау болдым сөзге ұста,
Ұрпаққа қалдыруға өлең-нұсқа.
Адам атадан бері қарай өлім мирас,
Сұм ажал тегіс жетер кәрі-жасқа.

Атадан жүз тусаң да бір жалғыздық,
Көңілі әр пенденің басқа-басқа.
Бұл күнде тұлпар аттан топырыш озып,
Теңелген жер қыртысы гауһар тасқа.

Жігіт деп артық туған соны айтамыз,
Тар жерде қайырылысса жан жолдасқа.
Жігіттер, алды-артыңды ерте ойла,
Тірілікте күн түспесін надан-насқа.

Дүние бір соқпақ жол бұраңдаған,
Бақ тайса ерге дәулет құралмаған.

Түбіне сол дүниенің жетемін деп,
Бек пен бай содан мойнын бұра алмаған.

Жасыңнан Қожаберген болдың ақын,
Дүние өтпейді деп қалдың ғапыл.
Шонжар мен осы кезде күн бектікі,
Жарлы мен жалқы сөзін көрмес мақұл.

Дүниеден қазаң жетіп өтіп кетсең,
Иесіз қала берер тұлпар атың.
Тірілікпен әлі-ақ бір күн қоштасарсың,
Ұрпаққа үлгі етіп кет ата салтын.

Нағашы хал сұрайсың сөзбен тартып,
Бір сөзің бір сөзіңнен түседі артып.
Үлкенді сыйлай білген ата ұлысың,
Мен саған жеткізе алман жайымды айтып.

Әрқашан құрметтей біл қазақ ұлын,
Бақ қонып, көбейе берсін мал мен пұлын.
Хан, сұлтан, төрелерге билік берме,
Даулы істе жолың болсын, буыршыным.

Өрлей түс қыран құстай көкте қалқып,
Үш жүзді соңына ерт, түгел қамтып.
Дұшпанға тіршілікте басыңды име,
Жайнай бер жанып тұрған отша шалқып.

Бір ауыз сөзбенен айт ердің құннын,
Негізге ал, төрелік берсең істің шынын.
Сыйлай біл, ел-жұртыңмен тіл таба біл,
Ақылғой зиян емес менің мұным.

Болғанда сөйлеу арзан, ұғу қымбат,
Айтқанды еске сақта, дұрыс тындап.
Ұлағатты сіздер үшін кеңес болсын,
Көрейін өлең сөзбен аздап жырлап.

Өзің айтсаң, аз сөйле, көп ұғып ал,
Асыл сөз қасиетінді кетпес ұрлап.
Атқарған әр ісіңе ұқыпты бол,
Сапасы артық болсын, меңгер шындап.

Сөйлеме көсем болсаң, сөзді бұлдап,
Сөйлей біл қасиетті сөз әркез сырлап.
Сырты сыр, іш мағынасы терең болса,
Тыңдайды ондай сөзді халқың құндап.

Қыдыр дарып, бақ қонсын, Едіге саған,
Мерейің үстем болып артсын бағаң.
Өзінің қатарының алды болсын,
Қасыңа еріп келген мына балаң.

Тірі болса билердің зоры болсын,
Хан, сұлтан, төрелердің соры болсын.
Бітіміне ақыл мен ісі сай боп,
Ақдәулет болмай аты Ер Шоң болсын.

Тіл-аузым, таңданбаймын, деймін тасқа,
Тұлғасы бұл ұлыңның елден басқа.
Жұртына қорған болып, билік айтып,
Келгейде ғұмырлы боп ұзақ жасқа.

Тірілікте қанағаты мол, болсын қонды,
Сабырлы мінезімен болсын оңды.
Едіге шырақ, замана азып барады,
Бұл балаң ғадыл бидің болар соңы.

Көзіме бұлдырайды ой менен қыр,
Менен не өнер дейсің айтқан мен жыр.
Уақытың біте-тұғын жап-жақын деп,
Жан алар Ғазірейіл маңымда жүр.

Жастарға жақпайды ақыл айтқан тура,
Сол себеп құлақ қойман айғай-шуға.
Кәрілік аяқ-қол мен көзден алды,
Мен болдым зорға жүрер ақбас бура.

Қартайдым ақыл-айла таба алмаймын,
Арыған тұлпар аттай шабандаймын.
Айырылған қатарынан мен бір ғарып,
Көрші үйге шақырмаса бара алмаймын.

Токсанның жетеуіне қарап тұрмын,
Әйтеуір тірі аруақ боп қараңдаймын.
Сақал-мұрт, шашы ағарған біреу көрсем,
Өкшелес інім ғой деп шамалаймын.

Жас жетіп, тән қуарып, хал азайды,
Әлсізбін тірі жанға саналмаймын.
Дәретке уақытымен шыға қалсам,
Есікті қайта айналып таба алмаймын.

Ордада болмаса адам алаңдаймын,
Таяқсыз орнымнан тұра алмаймын.

Арнап сәлем бергеніңе көп рахмет,
Расында, атаң түгіл бабаңдаймын.

Кәрілік қалжыратты күшімді алып,
Сақал-мұрт, шаш ағарды қырау шалып.
Қартайған арыстандай мен жатырмын,
Немере, шөбереге күнім қалып.

Жүз жастың қажеті жоқ айтсам анық,
Жақсы емес алжып жатқан естен танып.
Дауа жоқ, кәрілікке, амал нешік,
Сондықтан әуре болман босқа налып.

Қартайған Қожаберген айтты дерсің,
Барғанда сәлем бере базына қып.
Төрінде кәрі тарлан жатты дерсің,
Өткенді ертегі-жыр, қазына ғып.

«**КҮЛДІРМАМАЙ**» атты өлеңі

Болған соң өгіз түрік арғы заты,
Сыйлаған Аламанның азаматы.
Қазақ, ноғай, естекті пана тұтып,
Бір зергер үздік болып шыққан аты.

Жарысып құрбысымен жүрген қатар,
Оралға әкем Толыбай қылған сапар.
Жолында әкем ұста кездестірген,
Қараса қазақ тектес, емес татар.

Ол ұста жетім боп ел кезген екен,
Өкпелеп ағайыннан безген екен.
Орманын Орал таудың мекен етіп,
Нелер бір қиындыққа төзген екен.

Жасынан ел намысын ұққан екен,
Кәпірге ел аттанып шыққан екен.
Түріктің шын ұрпағы болғаннан соң,
Өгіздің өнері оған жұққан екен.

Орманда ұста дүкен өзі салған,
Қайнауын ну ағаштың таңдап алған.
Елдерге қылыш, мылтық жасап сатып,
Талап қып төрт түлік мал жиып алған.

Әкеміз зергерменен тез танысып,
Іні етіп серттесіпті төс қағысып.

Ерлердің уағадасы қандай берік,
Туыс бопты екеуі қол алысып.

Көшіріп зергерді әкем алып келген,
Өзінің ауылынан үй сап берген.
Қазақта ордабасы адал жан деп,
Ұста да әкемізге қатты сенген.

Сөйтіп, зергер әкеме іні болған,
Ерлігіне әкемнің көңілі толған.
Әкемнің қамқорының арқасында,
Ұстаға көп ұзамай бақыт қонған.

Зергерді еліне әкем алып келген,
Өзіне қажет жанды тауып келген.
Шебердің бар керегін дайын етіп,
Шым қалап ұста дүкен салып берген.

Болған соң әкем Толыбай аңшы, мерген,
Ұста да әкеміздің соңына ерген.
Аң аулап, саят құрып, бәйге ат мініп,
Әкеміз серуендеуді мақұл көрген.

Қызмет қып ұнаған соң ұста Мамай,
Өзіне туыс еткен әкем Толыбай.
Жасынан ұяң мінез жетім зергер,
Жүріпті әкеме ойын жеткізе алмай.

Келгенде ұста Мамай жиырма үшке,
Естекте ғашық бопты Ақзәурешке.
Іштегі бар арманын әкеме айтқан,
Өзінің жалғыздығы түсіп еске.

Зергердің сөзін әкем қабыл алған,
Көршілес естектерге кісі салған.
Естекпен әкем Толыбай құда болып,
Айттырып Ақзәурешті Мамай алған.

Зергердің мылтық соққан аты – Мамай,
Соғысқан қалмақтармен ол да талай.
Жасаған ойшыл шебер қара мылтық,
Аталған ұста атымен Күлдірмамай.

Жасатқан әкем Толыбай қорғасын оқ,
Дейсің деп кімге жолдас дүние бoқ.
Хиуадан малға мылтық сатып алды,
Дегендей басқа мылтық керегі жоқ.

Ұстаға сондай мылтық соқтырыпты,
Қалмақты атысқанда бұқтырыпты.
Кәпірлер мұсылманға беттемепті,
Көрген соң тірелетін тығырықты.

Алладан бұйрықты ажал келіп жеткен,
Жазмыштың өлшеулі күн дәмі біткен.
Мамайды іні етіп ұстаса да,
Қолынан Ер Толыбайдың жұлып кеткен.

Пәниден ұста Мамай қыршын кеткен,
Біз тумай он жыл бұрын дүниеден өткен.
Ақзәуреш жастай жесір қалғаннан соң,
Ағамыз Қарабасқа нихақ еткен.

Түспеген басқаларға ынтызары,
Ағаның таңдап алған болған жары.
Ел қосып Ақзәурешті Қарабас алған,
Әмеңгер болғаннан соң жоқ амалы.

Башқұрттан екі ұл туған Естек, Қайсаң,
Айтпаймын білмеген соң сөзді жаңсақ.
Қазаққа келін болып түскеннен соң,
Ақзәуреш көрген емес жұртын аңсап.

Жеңгемнің ай кейіптес Алтын аты,
Ішінде Орта жүздің Қыпшақ заты.
Алтындай ару құшқан ағамыздың,
Артықша еді құрған салтанаты.

Ақзәуреш күйеуінің асын тосқан,
Ас өтіп Қарабаспен көңіл қосқан.
Жеңгеміз Ақзәурешпен тату болған,
Артық деп жақсы дұшпан жаман достан.

Мамайдан ақ сазандай бір ұл қалған,
Он үш жас бізден үлкен ол бағылан.
Өмірдей ағамызда перзент болмай,
Әуелде оны Өмір бауырына салған.

Мамайдан қалған ұлдың аты Сүндет,
Ағалар көрген емес оны күндеп.
Өмір ағам оны да бұла өсірді,
Жылқыдан таңда-дағы жүйрік мін деп.

Әкеміз Ордабасы сыншы Толыбай,
Жиырма төрт баласы бар ортан қолдай.

Батыр мен Халдан Бошох сұмырайдың,
Ғаскерін қан майданда қырған қойдай.

Сібірді сонда қалмақ тастай қашқан,
Өзінің хобдасына қарай босқан.
Әкемнен бірге туған Ер Наурызбай,
Қалмақтың алдын орап жолын тосқан.

Қалмақтың сонда туы жығылыпты,
Жол таппай ата дұшпан ұйлығыпты.
Қазақтар қоршай соққы берген кезде,
Ит қалмақ құтыла алмай қырылыпты.

Мамай ер қайтпас болып сапар шеккен,
Артына оралмас боп мүлдем кеткен.
Әкеміз өзіне адал зергерді ойлап,
Ұзақ жыл арылмапты қайғы-дерттен.

Есілдің ну тоғайын мекен еткен,
Жер жыртып, алабына егін еккен.
Толыбайдың сыншыұлы деп ел атаған,
Қарабас сол араны мекен еткен.

Алтынды Ақзәурешпен қоса ертіп,
Бойынан Есіл өзен ағам көшкен.
Қонысқа Гүлтөбені таңдап алып,
Керейдің биі атанып ғұмыр кешкен.

Жасымнан бойға дарып өлең-өнер,
Атандым мылтық соғып ұста-зергер.
Үйретті бала кезден шеберлікті,
Еншілес сыншы ағам – Қарабас ер.

ҚАЙРАН, ЖАСТЫҚ

Сардарлық уақытым өтіп кетіп,
Токтадым осы кезде кәрілік жетіп.
Кешегі жалындаған жастық шақты,
Отырмын көз алдыма елестетіп.

Өттің бе шыныменен шірікін жастық,
Желігіп қызығына қадам бастық.
Жиналған қыз-бозбала ойын-тойға,
Бас қосып әрбір жақтан араластық.

Қызықтың басқа келген бәрін тастап,
Безініп бұл кезеңге неге қаштық.

Жастық өтіп, орта жас жетсе-дағы,
Дұшпанды қан майданда бүктеп бастық.

Өттің бе расында жастық шіркін,
Оралып келмейтін боп дүркін-дүркін.
Топталған қыз-бозбала думанды той,
Балқытып тас жібіткен ойын-күлкің.

Қызықтың жастықтағы бәрін тастап,
Жеттің бе Қожакеңе кәрілік шіркін.
Жастық түгіл орта жас ғайып болып,
Билеуге келмей қалды ғұмырды еркім.

Адамға өне бойы жолдас болмай,
Өтерсің әр пендеден дүние шіркін.
Жапырақтай қазан ұрған өңі кетіп,
Сақталмайды қартайғанда жастық көркің.

Қалдың ба, қайран жастық, жүрмей еріп,
Бір кезде ілестірген жолдас көріп.
Сағымдай кездейсоқта бұлдыр қағып,
Дариға-ай, кете бардың бізден жеріп.

Секілді қоламтадай бықсып жанбай,
Жастық шақ қызығыңа қалдық қанбай.
Үн қосып қобыз бенен домбыраға,
Шырқаушы ек, әсем әнді қажып-талмай.

Сияқты жел-құйындай өте шықты,
Алданып қала бердік қонбай жүріп.
Көңілін хал-хадари тауып едік,
Қалдырдың ұмытпастай неңді беріп.

Өттің бе, есіл жастық көрген түстей,
Тойыппыз қызығыңа жемей, ішпей.
Арманда асыл заттан қалғаны бар,
Күндерден қазан ұрып тұрған піспей.

Жасқанып жапалақтан қапы кетіп,
Аққуға ұядағы қыран түспей.
Лажсыз өтіп кетті бұл дер уақыт,
Шаттанар өз қалпына келген істей.

Барымен базарлаған тауып ап жүр,
Заманнан үміт еткен тамағы іспей.
Ордабасы болған кез о дағы өтті,
Шаршап кеп ұйықтап жатып көрген түстей.

Шынында өткен дәурен түс секілді,
Жастық шақ бір жарамды іс секілді.
Әркімнің шабытында бір тоят бар,
Жігіттік алғыр қыран құс секілді.

Аты бар, бірақ заты теңелмейтін,
Қола, жез, алтын, күміс, мыс сияқты.
Сол мезгіл түскенменен ойға келіп,
Оралу енді қиын іс сияқты.

Ойлаумен арманды іске жету қиын,
Таусылды кәрілік жеңіп баста миым.
Жастықтың қызығы өтті ұлғайған соң,
Болса да ауылымда думан-жиын.

Алды-артын байқатпайды ғұмыр шіркін,
Қызығы жігіттіктің соққан құйын.
Саркылмай бойда қуат тұрған шақта,
Жасадық зергер болып түрлі бұйым.

Әзәлда болса шаруа тәңірі жазған,
Ажалсыз кімдер өлмек қайғы-наздан.
Пұшайман көңілде боп еш пайда жоқ,
Бөктергі тояттайды қоңыр қаздан.

Әркімдер жолы болмай жем болып жүр,
Қорынған мекенінде сахы наздан.
Сөз емес табалаған әлеуметім,
Ескермей күн өткіздік ақыл аздан.

Пенденің жастық шағы базар екен,
Еті тығыз, беті қызыл ажар екен.
Қартайып күш-қайраты кеміген соң,
Адамзат жылдан-жылға азады екен.

Жастықта жігіт кісі озады екен,
Ду десе, делебесі қозады екен.
Жас жетіп, уақыты өткен сайын,
Матадай өңі оңған тозады екен.

Шашы мен сақал-мұртын қырау шалса,
Пендеге кәріліктің жеткені екен.
Көз нұры мен тізеге ақау келсе,
Адамның денсаулығы біткен екен.

Ентігу мен алқыну пайда болса,
Дейтұғын ол ажалдың хабары екен.

Сақтанбау дер кезінде әр пендеге,
Байқасаң барып тұрған залал екен.

Бар болып, ағайының көзді болса,
Ол-дағы қарағаштай панаң екен.
Дүниеден демің бітіп өтіп кетсең,
Мирасхор артындағы балаң екен.

Атыңды жоғалтпайтын ұлың болса,
Шырағың өлсең-дағы жанады екен.
Егерде ұлың болмай, дүниеден өтсең,
Біржола отың өшіп қалады екен.

ЖЕТІ ЖАРҒЫ

Қарабас тархан ағамды,
Алаш жұрты тыңдаған.
Соғысқа, дауға қатысып,
Ер еді жастан шыңдалған.
Мұра боп қалған көне сөз,
Низам мен заңның мәні бір.
Талқылаған низамды,
Қарабас ағам сөзі-гүл.
Әз Тәукені ағамыз,
Әрқашанда қолдаған.
Қайта қарап низамды,
Қазақтың Заңын құраған.
Қарабас күйші ағамның,
Қағидасын жаттадым.
Ақ былғарға түсіріп,
Мұқияттап хаттадым.
Әз Тәукеге қызмет қып,
Жаздым «Жеті жарғыны».
Салыстырып талдадым,
Бергі менен арғыны.
Әз Тәукенің бас биі –
Майлы батыр ағамыз.
Нұсқа айтқан соң Майлы-екең,
Кеңіп қалды жағамыз.
Көмектесті біздерге.
Қазыбек, Төле, Әйтеке.
Қазақтың заңын нығайтып,
Тыйым салды тенттекке.
«Жеті жарғыны» жазуда,
Іс тындырдым бірталай.
Айтқанымды құп алды,
Деген жоқ ешкім бұл қалай?

«Жеті жарғы» заң жазып,
Билер беріп баршаға,-
Көңілін жұрттың жұбаттым.

БІЛЕРСІҢ

Көсемдердің қадырын,
Ел тозғанды білерсің.
Шешендердің қадырын,
Дау болғанда білерсің.

Сардарлықтың қадырын,
Қол басқарсаң білерсің.
Тұлпардың қадырын
Қамалға шапсаң білерсің.

Балалықтың қадырын,
Жігіт болғанда білерсің.
Туған елдің қадырын,
Алыста жүрсең білерсің.

Жігіттіктің қадырын,
Қартайғанда білерсің,
Дәулетіңнің қадырын,
Бақ тайғанда білерсің.

Әншіліктің қадырын,
Той-думанда білерсің.
Мергендіктің қадырын,
Жамбы атқанда білерсің.

Қару-жарақ қадырын,
Қан майданда білерсің.
Қайратыңның қадырын,
Бірме-бірде білерсің.

Аңшылықтың қадырын,
Аң ауласаң білерсің.
Саятшылық қадырын,
Құс баптасаң білерсің.

Батырлықтың қадырын,
Жау келгенде білерсің.
Ақындықтың қадырын,
Айтысқанда білерсің.

Қыран құстың қадырын,
Аң алғанда білерсің.
Жүйрік аттың қадырын,
Бәйгеге қоссаң білерсің.

Ұстазыңның қадырын,
Ғалымдық жолда білерсің.
Бостандықтың қадырын,
Қуғын көрсең білерсің.

Балуандықтың қадырын,
Белдескенде білерсің.
Наркескеннің қадырын,
Қылыштассаң білерсің.

Шыншылдықтың қадырын,
Беттескенде білерсің.
Әдіс-айла қадырын,
Кектескенде білерсің.

Қаршыға, лашын қадырын,
Құс алдырсаң білерсің.
Алғыр тазы қадырын,
Аң қуғанда білерсің.

Атбегілік қадырын,
Ат жаратсаң білерсің.
Балғын билік қадырын,
Күш қайтқанда білерсің.

Ақша беттің қадырын,
Қан кеткенде білерсің.
Екі көздің қадырын,
Нұр кеткенде білерсің.

Денсаулықтың қадырын,
Науқастансаң білерсің.
Асыл менен жасықты,
Бағаласаң білерсің.

Дос-жаранның қадырын,
Жалғыз қалсаң білерсің.
Татулықтың қадырын,
Шеттенгенде білерсің.

Туған жердің қадырын,
Сағынғанда білерсің.

Астығынның қадырын,
Ашыққанда білерсің.

Динар ақша қадырын,
Тарыққанда білерсің.
Туысқанның қадырын,
Зарыққанда білерсің.

Нұр жүзінің қадырын,
Әжім басса білерсің.
Жиырма бестің қадырын,
Орта жаста білерсің.

Көк найзаның қадырын,
Жекпе-жекте білерсің.
Жүректілік қадырын,
Бетпе-бетте білерсің.

Ақ семсердің қадырын,
Шабысқанда білерсің.
Сар садақтың қадырын,
Атысқанда білерсің.

Өз басыңның қадырын,
Ел мақтаса білерсің.
Бақытыңның қадырын,
Құлдырасаң білерсің.

Жақсы әйелдің қадырын,
Жарсыз қалсаң білерсің.
Байлығыңның қадырын,
Малсыз қалсаң білерсің.

Қызыл тілдің қадырын,
Байланғанда білерсің.
Жақсы туыс қадырын,
Айырылғанда білерсің.

Екі аяқтың қадырын,
Ақсағанда білерсің.
Отыз екі тістің қадырын,
Қақсағанда білерсің.

Ата-ананың қадырын,
Перзентті болсаң білерсің.
Жанашырдың қадырын,
Істі болсаң білерсің.

НАУРЫЗ БАТАСЫ

Мұсылманда жылдың басы-наурыз айы,
Айтылған тауарихта оның жайы.
Зымыстан қыстың күнін түріп тастап,
Наурыз келсе, шаттанар жарлы-байы.

Халайық тез серпіліп, өңі кірер,
Шаруасы талапты ердің өрлей берер.
Ұлыстың ұлы күні жайлы болып,
Құдайым Алаш жұртын қолдап жүрер!

Қазағым, наурыз айың құтты болсын,
Малдарың аман төлдеп сүтті болсын.
Ағайын әрқашанда қоғамдасып,
Өзара ылғи тату-тәтті болсын!

Көз жасы жетім-жесір ие берсін,
Ұлыс күні дәулетті үйе берсін.
Есіркеп ғарыптерді қадыр Алла,
Оларға бие менен түйе берсін!

Әлеумет, бақ орнатсын наурыз айы,
Оңды боп ел-жұртымның хал-жағдайы.
Қар кетіп, жер қарайып, күн жылынды,
Әр үйдің ойнақтасын тайлақ-тайы.

Қысыр сауған ауылдар,
Сабаны күрп-күрп пісіндер?!
Әрбір үйге бас сұғып,
Наурыз көже ішіндер!?

Қыз-бозбала киініп,
Тәуір атқа мініңдер.
Қатар түзеп тобыңмен,
Салтанатпен жүріңдер.

Наурыз айы оң болсын,
Ақ пен астық мол болсын!
Баршаңызды аруақ жебеп,
Қайда барсаң жол болсн!

Айдан аман сақта,
Жылдан есен сақта!
Алла қолдап халқымды,
Жүздеген қатерден сақта!

Ұлыс күні береке берсін,
Дұшпандарың жерге енсін!
Бақ пен дәулет қабат қонып,
Ұрпақтарың өсіп-өнсін!

Абыройлы беделді болып,
Ризық, несебелерің арта берсін!
Аллаһу Акбар!

ҮШ БИ

Үш жүзде болса да олар басты кісі,
Қазыбек, Төле, Әйтеке менен кіші.
Соларға жол көрсеткен ұстаз едім,
Сардар деп құрметтейін үлкен-кіші.

Жеңіс жоқ соғыстарда шабандарға,
Жағдай жоқ тағат қылып амалдарға.
Жеңіске жету үшін қайрат қылып,
Ат қойдым ғаскер бастап қамалдарға.

Мәлім ғой, елге ғаскер басқарғаным,
Болдым деп Ордабасы мастанбадым.
Мылтығы көп болса да кәпір жаудың,
Қалмақтың ғаскерінен жасқанбадым.

Басқарып Үш жүз қолын жиырма бес жыл,
Орнымды Бөгенбайға бердім биыл.
Еш сардар жарлығымды қайта қылған жоқ,
Кезінде ұзақ соғыс күндер қиын.

ЖАСТЫҚ

Саналы болып тумасам,
Ата жолын қумаспын.
Қолыма найза алмасам,
Елдікке белді бумаспын.

Ел қорғаны болмасам,
Толыбай ерден тумаспын.
Жасық болып жаралсам,
Қанды қанмен жумаспын.

Алаштан қазақ озбаса,
Жер бетінде тұрмаспын.
Сұлуды таңдап алмасам,
Сауық-сайран құрмаспын.

Білекті жігіт болмасам,
Жауға өрт боп тимеспін.
Жүректі жігіт болмасам,
Көбелі сауыт кимеспін.
Алып жігіт болмасам,
Еменнен садақ имеспін.
Сардар жігіт болмасам,
Ұрандап жауға тимеспін.

Көзімде от болмаса,
Аруды таңдап сүймеспін.
Дулығамның төбесі,
Буылмаса меруерттен
Көзіме баса кимеспін.

Жалынды болып тумасам,
Батыр болып жүрмеспін.
Дұшпанды дәлдеп атпасам,
Қарыма садақ ілмеспін.
Атадан көп боп тумасам,
Жиын-топқа кірмеспін.

Қылыш шаба алмасам,
Жау тамағын ормаспын.
Пендені көзге ілмесем,
Жұрт қамқоры болмаспын.

Ер-азамат болмасам,
Ауызға іліне қоймаспын.
Қолы ашық, жомарт болмасам,
Мейманға тайлақ соймаспын.

Той басқара білмесем,
Қызыққа еш тоймаспын.
Аңшылық жолға түспесем,
Саят құра қоймаспын.

Күй шығара алмасам,
Қобызды қолға алмаспын.
Шырқап әнге салмасам,
Той-думанға бармаспын.

Көппен бірге жүрмесем,
Абырой-атақ алмаспын.
Қымыз бен шұбат ішпесем,
Сусындап сірә қанбаспын.

Ерлік жолға көшпесем,
Ел көңіліне толмаспын.
Ақылға диқан болмасам,
Алды-артымды шолмаспын.

Жақсы ауылда өспесем,
Талапты жас болмаспын.
Ерлерден үлгі алмасам,
Тірі жүріп оңбаспын.

Шұрайын мекен білмесем,
Жағдайлы жерге қонбаспын.
Ел үмітін ақтасам,
Елдік жолдан танбаспын.

Елді бастап аттансам,
Далада жалғыз қалмаспын.
Халық қамын ойласам,
Көптен қарғыс алмаспын.

Ата салтым сақтасам,
Қадырымды жоймаспын.
Ғаділдікті жақтасам,
Адаса тағы қоймаспын.

Жастықта талап қылмасам,
Игілікке мойын бұрмаспын.
Намысым бойда болмаса,
Дұшпанның басын жұлмаспын.

Ішігім болса жанаттан,
Аязды күнде тоңбаспын.
Қолбасы – батыр болмасам,
Қосынды бастап қонбаспын.

Айтулы ақын болмасам,
Елдікті жырға қоспаспын.
Сабырлы шешен болмасам,
Сөздің артын тоспаспын.

Қолыма ту алмасам,
Арабы ақбоз мінбеспін.
Дұшпанды дәлдеп атпасам,
Қарыма садақ ілмеспін.

Насихатшы болмасам,
Жұрт сынына толмаспын.

Садақ тартқыш болмасам,
Мойылдан оқ жонбаспын.

ӨЗІ ТУРАЛЫ

Уа, жандар, бақсы емен оған сенші,
Мен шыққан Орта жүзден балгер-емші.
Тілегін халайықтың орындайын,
Жұртым-ау, өнерімді көзбен көрші.

Кеткен соң тал бойымды шабыт кернеп,
Ән салып, күй тартуды еттім ермек.
Атаққа жырау деген ие болып,
Өлеңнен салып жүрмін ою-өрнек.

Шираймын, жыр шығарсам, аспанға өрлеп,
Жасадым шөптен құнды дәрі-дәрмек.
Сынықшы Қожаберген атағым бар,
Нелер көп науқастарды жаздым емдеп.

«**БЕС ҚАРУ**» атты өлеңі:

Ер қаруы – бес қару,
Екі топқа бөлінген.
Алғашқысын көп айтқан,
Шыққаннан соң көңілден.

Қылыш, садақ, айбалта,
Күрзі менен көк найза.
Ел қорғауда әрқашан,
Келтірген ерге көп пайда.

Күлдірмамай, қанжар мен
Дырау қамшы – ушеуі.
Екінші топқа жатады,
Семсер, сойыл – бесеуі.

Сапасына қарай бес қару,
Екі жүйе аталған.
Осылардың барлығы,
Жауынгерге арналған.

АСЫЛДАР

Балға, Балта, Едіге –
Керейден шыққан асылдар.

Маңайында жүрмеген,
Елді бұзған масылдар.
Алла, аруақ, әулие,
Бабаларды қолдаған.
Өзбек, Жәнібек, Бердібек,
Бұлантемір хандардың.
Ғаскерін бастап әр жылда,
Зәресін алған жаулардың.
Кәпірді қырып күйреткен,
Інісіне, ұлына соғысуды үйреткен.
Ақ орданы күшейтіп,
Есіләм дінін өрлеткен.
Мүфтилерді бұлардың,
Болған жоқ ісі налытқан.
Сыбызғымен күй тартса,
Денесін көптің балқытқан.

ТАНАШ БИ

Алтын орда жұртына,
Қорған болып жасынан.
Сол кездегі хандардың,
Орып алған қасынан.
Танаш сардар бабамыз,
Ел қамқоры данамыз.
Токты, Өзбек хандардың,
Ғаскерін бастап атамыз.
Кәпірдің туын құлатқан,
Басшысын атып сұлатқан.
Бабамыздың істерін,
Мұсылман қауым ұнатқан.

НЕ ЖЕТІМ

Өзінде перзент болмаса,
Ата-ана болар шын жетім.
Қайырылыспаса аға-іні,
Оқшауланған ер жетім.
Қорғаушысы болмаса,
Кез келген пенде сол жетім.
Бастаушысы болмаса,
Жиылған қалың қол жетім.
Жауыздарға жолықса,
Ата-анасыз ұл жетім.

ҚЫЗЫЛЖАР

Қол бастап әкем Толыбай туын тіккен,
Есілдің күнгей бетін күздік еткен.
Көлденең көк Есілдің жарқабағын,
Әкеміз Қызылжар деп атап кеткен.

Қызылжар содан бері атаныпты,
Әкемнен ерлер сонда бата алыпты.
Ту ұстап, тұлпар мінген он жеті ағам,
Қол бастап жау қалмаққа аттаныпты.

ҮШ ТӘУКЕ

Әр жылда әрқайсының демі бітіп,
Алладан бұйрықты ажал келіп жетті.
Хан Тәуке, батыр Тәуке, сұлтан Тәуке,
Дейтұғын үш асылзат дүниеден өтті.

Жыл салып арасына әрқайсынын,
Қара жер құшағына алып кетті.
Үш бірдей кемеңгерден айырылған соң,
Жұртымнан бақ-береке ауып кетті.

АҚСАУЫТ

Ақсауыт деген сол болар,
Атқанда оқ өтпесе.
Ақберен деген сол болар,
Тигені тұяқ серіппесе.
Алмауыт деген сол болар,
Алысып жауы жеңбесе.
Тұлпар ат деген сол болар.
Артынан қуған жетпесе,
Ер жігіт деген сол болар.
Жасқанбай жауға беттесе,
Жан жолдас деген сол болар.
Жалғыз тастап кетпесе,
Адал дос деген сол болар.
Білдірмей жоқты етпесе,
Туысқан деген сол болар.
Сетілгенді септесе,
Айтулы жақсы сол болар.
Ісіне еткен кеппесе,
Айтулы жаман сол болар.
Ақыл ғып айтқан сөзінді,
Ұғынбай босқа кектесе.

Қайырымсыз жаман сол болар,
Жетімнің бетін өппесе.
Қатыгез жан сол болар,
Жеткіншекке тек десе.
Қайырымды жан сол болар,
Керегінді көктесе.
Ақ көңіл жан сол болар,
Айтар сөзін бүкпесе.
Жан аяр жалқау сол болар,
Жан қинап еңбек етпесе.
Қас надан қабақ түйеді,
Шаруасы бітпесе.
Бітпейтін, сірә, іс болмас,
Жұрт жұмылып көптесе.
Ерлердің ісі еленбес,
Халық үшін терін төкпесе.
Кетер ұрпақ тіл қатпай,
Халқың нені жүктесе.

КӘРЛІК

Жылқыда ұстатпайды бурыл маған,
Аузымда тіс қалмады суырылмаған.
Ханда мейір, билерде ғаділдік жоқ,
Замана несі қалды қуырылмаған.

Жылқыда ұстатпайды сұр қашаған,
Тілеуін мұсылманның бер жасаған.
Мандайға алла дәулет бітірмесе,
Байымас әлдекімнен бір асаған.

Жылқыда ұстатпайды сұр ат маған,
Сөзімді кей надандар ұнатпаған.
Жүзіне бұл фәнидің көз тастасам,
Пенде жоқ мәңгі қалып тұрақтаған.

ЖАС ШАҢЫРАҚ ИЕЛЕРІНЕ

Еәһ өәқұдә° еәһі,
Аёоқәіііә құлақ һәё.
Аіç һёуқоу әдәһіһң,
Өһёәд һөсіі үғһі әё.

Өзәәдіңәі әейәөдәі,
Өһідіі әәі әдә-әіәң.
Ñіё қаддодәдға еәейі әә,
Òейәһіі діейң қадәәәі.

Мәңгілік ел - біздің еліміз,
Бұл сөздерді - біз үш пәллені.
Сүйсініп отырмыз Мәңгілік еліміз,
Бұл сөздерді біз біз біз біз біз.

Сүйсініп отырмыз - біздің еліміз,
Біз біз біз үш пәллені,
Жүзін біз біз біз біз біз біз,
Бұл сөздерді - біз біз біз біз біз біз.

Ләззәт біз үш пәллені - біздің еліміз,
Біз біз біз біз біз біз біз біз біз біз.
Бұл сөздерді біз біз біз біз біз біз,
Бұл сөздерді - біз біз біз біз біз біз.

Бұл сөздерді біз біз біз біз біз біз,
Бұл сөздерді біз біз біз біз біз біз біз.
Бұл сөздерді біз біз біз біз біз біз біз,
Бұл сөздерді біз біз біз біз біз біз біз біз.

ЖАС КЕЛІНДЕРГЕ

Ләззәт біз біз біз біз біз біз біз,
Бұл сөздерді біз біз біз біз біз біз біз біз.
Бұл сөздерді үш пәллені - біздің еліміз,
Жүзін біз біз біз біз біз біз біз біз біз біз.

Бұл сөздерді біз біз біз біз біз біз біз.
Зәңгілік ел біз біз біз біз біз біз біз біз.
Бұл сөздерді біз біз біз біз біз біз біз біз,
Бұл сөздерді біз біз біз біз біз біз біз біз біз.

Бұл сөздерді біз біз біз біз біз біз біз,
Сәт-тәуірлік біз біз біз біз біз біз біз біз біз.
Нәзік біз біз біз біз біз біз біз біз біз біз,
Бұл сөздерді - біз біз біз біз біз біз біз біз біз.

Сүйсініп отырмыз еліміз біз біз біз біз біз,
Ләззәт еліміз - біздің еліміз біз біз біз біз біз.
Бұл сөздерді біз біз біз біз біз біз біз біз біз,
Бұл сөздерді біз біз біз біз біз біз біз біз біз біз.

Бұл сөздерді біз біз біз біз біз біз біз біз біз біз,
Зәңгілік еліміз - біздің еліміз біз біз біз біз біз біз.
Бұл сөздерді біз біз біз біз біз біз біз біз біз біз,
Бұл сөздерді біз біз біз біз біз біз біз біз біз біз біз.

Бұл сөздерді біз біз біз біз біз біз біз біз біз біз,
Бұл сөздерді - біз біз біз біз біз біз біз біз біз біз.

лүүд өддөгд өддөгд өддөгд ,
өддөгд өддөгд өддөгд-өддөгд .

өддөгд өддөгд өддөгд өддөгд ,
өддөгд өддөгд өддөгд өддөгд .
өддөгд өддөгд өддөгд өддөгд
өддөгд өддөгд өддөгд өддөгд .

ЖАС ЖИГІТТЕРГЕ

өддөгд өддөгд өддөгд өддөгд ,
з өддөгд өддөгд өддөгд өддөгд .
өддөгд өддөгд өддөгд өддөгд ,
өддөгд өддөгд өддөгд өддөгд .

к өддөгд өддөгд өддөгд өддөгд ,
з өддөгд өддөгд өддөгд өддөгд .
өддөгд өддөгд өддөгд өддөгд ,
өддөгд өддөгд өддөгд өддөгд .

м өддөгд өддөгд өддөгд өддөгд ,
з өддөгд өддөгд өддөгд өддөгд .
өддөгд өддөгд өддөгд өддөгд ,
з өддөгд өддөгд өддөгд өддөгд .

НАСИХАТ ӨЛЕҢДЕРІ

1

з өддөгд өддөгд өддөгд өддөгд - өддөгд өддөгд өддөгд өддөгд ,
өддөгд өддөгд өддөгд өддөгд - өддөгд өддөгд өддөгд өддөгд .
з өддөгд өддөгд өддөгд өддөгд .
өддөгд өддөгд өддөгд өддөгд - өддөгд өддөгд өддөгд өддөгд .

өддөгд өддөгд өддөгд өддөгд ,
з өддөгд өддөгд өддөгд өддөгд .
н өддөгд өддөгд өддөгд өддөгд ,
өддөгд өддөгд өддөгд өддөгд .

с өддөгд өддөгд өддөгд өддөгд ,
өддөгд өддөгд өддөгд өддөгд .
өддөгд өддөгд өддөгд өддөгд ,
н өддөгд өддөгд өддөгд өддөгд .

ж өддөгд өддөгд өддөгд өддөгд ,
ж өддөгд өддөгд өддөгд өддөгд .
өддөгд өддөгд өддөгд өддөгд ,
с өддөгд өддөгд өддөгд өддөгд .

с 00000 00000 ү 000 -00,
з 0000000 000000 000i0 00.
Іс тетігі табылар,
Ерлердің үлкен миымен.

5.

Суалмайтын суат жоқ,
Тартылмайтын бұлақ жоқ.
Тамыры суда тұрса да,
Өз мезгілі жеткенде,
Қурамайтын құрақ жоқ.
Дүние деген сағым, бұлт,
Перзентсіз жанда қуат жоқ.
Бәрінен қиын сол екен,
Артында қалған шырақ жоқ.

6.

Батырлығың не керек,
Байсалдылық болмаса.
Ақылдығың не керек,
Айтарлығың болмаса.
Білім – Мәңгілік,
Дүние – аз күндік.
Ашуға мұрындық бол,
Ақылға орындық бол.
Ердің жасы – екі елі,
Елуінде ер дана.
Елу жылда ел жаңа,
Ер айтса – ел айтқаны,
Елдің қамын жеп айтқаны.
Ері даңқты болса,
Елі антты болады.
Аруағы артып жүреді,
Жау аяғын тартып жүреді.
Саналы ерде сауыт бар,
Санасызда қауіп бар.
Ердің шешен болғаны,
Ел-жұртының арқасы.
Жігіт көсем болғаны,
Ер халықтың арқасы.
Жігіт жайсаң болғаны,
Жора-жолдас арқасы.
Сарбаз қайсар болғаны,
Қолбасшының арқасы.
Қуаттының қолы ұзын,

Талаптының жолы ұзын.
Дұшпанға тастай қатты бол,
Досыңа балдай тәтті бол.
Батыр жарқырап жүреді,
Қорқақ қалтырап жүреді.
Жігітке жар қымбат,
Намыс пен ар қымбат.
Ел басына күн туса,
Ерлер атқа ер салар.
Қорғау үшін ел-жұртын,
Ақын көпке жар салар.
Елінен айырылған ер мұңлық,
Көлінен айырылған қаз мұңлық.
Ердің айнасы – елі,
Жердің айнасы – көлі.
Ел жүрген жер береке,
Ер жүрген жер мереке.
Ерді асы үшін сыйлама,
Басы мен ісі үшін сыйла.
Үндемесен дау алар,
Жата берсең жау алар.
Татулыққа не жетсін,
Тәуекелден не кетсін?
Жауды сынап соғыспайды,
Қойды сынап тоғытпайды.
Ер елінде қадырлы,
Гүл жерінде қадырлы.
Жауын жеңер бек,
Қиналса да сабырлы.

* * *

Арғымақ аттың белгісі,
Иесін жауда қалдырмас.
Қуғанда жетер ұзатпай,
Алдына қара салдырмас.

Тұлпар аттың құйрығы,
Сатса жібек, кесе қыл.
Шаһыбаз жігіт белгісі,
Түзде мырза, үйде құл.

Жүзі қараның сылдыр сөзі,
Су түбіне кетірет.
Қыздырманың қызыл тілі,
Сүйгеніңнен кетірет.

Қарап тұрсаң әлеумет,
Ғадыл бидің кегі жоқ.
Білімді туған жігіттің,
Әрбір істе кемі жоқ.

Ғазазілдің сөзіне ерсең,
Басыңа бейнет болады.
Жанашыр бөз берсе,
Үстіңе көйлек болады.

Мырзаға бақ жарасады,
Батырға жақ жарасады.
Аталы ерден ұл туса,
Жақсыларға жанасады.

7.

Түнді қанша мақтасаң,
Сарғайып атқан таң болмас.
Жаманды қанша мақтасаң,
Ел басқарар хан болмас.

Жақсы мен жаман тең болмас,
Кемеңгер жан кем болмас.
Момындарға қарасар,
Құзғындарға жем болмас.

Үлгісіз жанға айтар сөз,
Далаға кетер ем болмас.
Қарау адам, іші тар,
Ешқашанда кең болмас.

Иттің бәрі тазы болмас,
Еттің бәрі қазы болмас.
Пиғылы жаман наданның,
Кісіге айтар назы болмас.

Екі даукес ауыл болмас,
Ауыл болса қауым болмас.
Халқын сүймей ер болмас,
Қорғамас жерін ел болмас.

Қанаты құрыш ақ сұңқар,
Жардан құлап жер болмас.
Қайтпас қайсар ерлерге,
Дұшпанның торы түк болмас.

Мазмұны

I. «БАБА ТІЛ» (дастан).....	
II. «ЖАҚСЫЛЫҚ ПЕН ЖАМАНДЫҚ ЖАЙЫНДАҒЫ ХИҚАЯТ» (дастанның үзіндісі).....	
III. ДАСТАНДАРЫНАН ҮЗІНДІЛЕР, ӨЛЕҢ ТОЛҒАУЛАРЫ.....	
1. Ата тек.....	
2. Әулие Қойлыбай.....	
3. Едіге биге айтқаны.....	
4. Күлдірмамай.....	
5. Қайран, жастық.....	
6. Жеті жарғы.....	
7. Білерсің.....	
8. Наурыз батасы.....	
9. Үш би.....	
10. Жастық.....	
11. Өзі туралы.....	
12. Бес қару.....	
13. Асылдар.....	
14. Танаш би.....	
15. Не жетім.....	
16. Қызыл жар.....	
17. Үш Тәуке.....	
18. Ақсауыт.....	
19. Кәрілік.....	
20. Жас шаңырақ иелеріне.....	
21. Жас келіндерге.....	
22. Жас жәгіттерге.....	
23. Насихат өлеңдері.....	